

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Природничо-економічний факультет
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

ДИПЛОМНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему:

«ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»

Здобувача 4 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Т1-В19 групи
спеціальності: 242 Туризм
за освітньо-професійною програмою «Туризм»
денної форми навчання
Анастасії ЗАРАЙСЬКОЇ

Керівник: кандидат історичних наук, доцент
кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи, доцент
Богдана ОПРЯ

Рецензент: кандидат економічних наук, доцент
кафедри менеджменту, доцент
Володимир ЛИСАК

Кам'янець-Подільський, 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В м. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ.....6

1.1. Природно-географічні особливості та історичні ресурси регіону.....6

1.2. Історичні особливості міста та його соціально-економічна інфраструктура.....12

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ.....20

2.1. Загальна характеристика туристичної сфери міста.....20

2.2. Туристична інфраструктура та туристичні потоки міста.....39

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ.....47

3.1. Питання збереження історико-культурного спадку міста.....47

3.2. Перспективи розвитку туристичної галузі у місті.....50

ВИСНОВКИ.....55

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....58

ДОДАТКИ.....62

ВСТУП

Актуальність теми. Кам'янець-Подільський – одне з найбільш перспективних міст України в плані туристичної діяльності. За кількістю туристів та пам'яток історії місто займає третє місце в Україні. Маючи досить потужну туристично-ресурсну базу, протягом останніх десятиліть місто досить успішно розвиває туризм та є одним з найвідвідуваніших туристичних центрів України.

Кам'янець-Подільський володіє достатнім історико-культурним потенціалом: архітектурним, етнічним, сакральним тощо, що обумовлює розвиток різних видів туризму. На сьогоднішній день на базі національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець» налічується близько 150 пам'яток, що є тим ресурсом, який важливо зберегти та вміло поєднати з сучасною туристичною інфраструктурою для досягнення бажаних результатів не лише для розвитку, а й заради примноження потенціалу, який стане резервом туристичної індустрії Кам'янця-Подільського.

Водночас, місто істотно відстає від таких міст як Київ чи Львів за кількістю туристів, не говорячи про історичні міста Центральної та Західної Європи. Можливо, заявляти про змагання з Прагою чи Віднем у туристичній сфері було б занадто амбіційно, втім орієнтація на лідерів туристичного ринку є гарною стратегією для досягнення власних висот. Отож, важливим у даному контексті є виявлення перспектив розвитку історико-культурного туризму у місті.

З огляду на вище вказані обставини, дослідження історико-культурного туризму в Кам'янці-Подільському має не лише наукове, але й важливе практичне значення.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, темами, планами. Дипломна робота кваліфікаційного рівня «бакалавр» виконана відповідно до тематики, яку розробляє кафедра туризму та готельно-ресторанної справи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Метою дослідження є вивчення стану та виявлення перспектив розвитку історико-культурного туризму у місті Кам'янець-Подільський.

Для досягнення мети потрібно розв'язати такі **завдання**:

- висвітлити природно-географічні особливості та історичні ресурси регіону;
- виявити історичні особливості міста та його соціально-економічну інфраструктуру;
- охарактеризувати туристичну сферу міста;
- оцінити туристичну інфраструктуру та наявні туристичні потоки міста;
- окреслити шляхи збереження історико-культурного спадку міста;
- виявити перспективи розвитку туристичної галузі у місті.

Об'єктом дослідження є туристичні ресурси та потенціал міста Кам'янець-Подільський.

Предметом дослідження є процес становлення, сучасний стан та перспективи розвитку історико-культурного туризму в Кам'янці-Подільському.

Методи та методологія дослідження. Методологічна база роботи ґрунтується на принципах об'єктивності, системності, неупередженості та опори на статистичні данні, котрі характеризують розвиток історико-культурного туризму у Кам'янці-Подільському. Важливим методом дослідження є причинно-наслідковий аналіз, що дозволяє порівнювати окремі процеси туристичного розвитку в контексті їх причин та наслідків. Застосування методів систематизації та узагальнення дозволило зробити загальні теоретичні висновки за результатами проведеного дослідження.

Елементи наукової новизни роботи полягають у дослідженні теми, яка недостатньо вивчена, адже ситуація на туристичному ринку постійно змінюється що й викликає потребу у нових наукових розвідках. Під час написання роботи було оцінено сучасний стан історико-культурного туризму у місті та вказано шляхи його покращення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що фактичний матеріал, теоретичні положення та висновки можуть бути використані у плануванні і розробці туристичних маршрутів, виявленні потенційних можливостей для розвитку туристичної галузі. Результати та висновки дипломної роботи можуть бути застосовані під час розробки загальнодержавних і місцевих програм розвитку історико-культурного туризму.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, а також на студентській конференції навесні 2023 р., де була виголошена доповідь на тему: «Теоретичні аспекти дослідження історико-культурного туризму».

Публікації. Окремі положення дипломної роботи були викладені у статті «Теоретичні аспекти дослідження історико-культурного туризму», опублікованій у збірнику за результатами вище вказаної конференції.

Структура роботи відповідає меті і завданням дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту роботи становить 57 сторінок. Повний обсяг роботи – 67 сторінок. Список використаних джерел налічує 46 позицій.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В м. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ

1.1. Природно-географічні особливості та історичні ресурси регіону.

Кам'янець-Подільський місто на півдні Хмельницької області. Центр – Кам'янець-Подільського району. Площа міста 27,871 км². Відстань від міста Кам'янець-Подільського до міста Хмельницького становить 102 км. З півночі на південь через місто проходить автомагістраль (М-20) Житомир – Терещів через Хмельницький на Бухарест та залізниця Хмельницький – Чернівці.

Територією міста протікає річка Смотрич, що на відстані 20 км до її впадіння у Дністер. Це південна частина Хмельницької області, яка характеризується горбистою місцевістю з численими ярами та нерівностями.

Кам'янець-Подільський лежить на півдні Подільської височини, у Середній Наддністрянщині. Мільйони років тому цей терен вкривало Сарматське море, про яке й досі нагадує кораловий кряж, що тягнеться з південного сходу на північний схід; його називають Товтри або Медобори.

Особливу цінність і значимість для рекреаційного господарства Національного природного парку «Подільські Товтри» складає запас мінеральних вод, що вже сьогодні дає можливість формування ефективного профілактично-лікувального комплексу на базі вод з унікальними терапевтичними ефектами м. Кам'янець-Подільського, різноманітні розсоли з підвищеною концентрацією літію, бромю, йоду та інше. [1, 76].

Значну рекреаційну цінність складають лісові масиви. Поряд з річками та іншими водними акваторіями їм відводиться основна роль в організації короткочасного відпочинку населення. Загальна площа рекреаційних лісових територій парку становить 11,479 тис. га. Територію парку можна використовувати з рекреаційною метою протягом всього року. Основні можливі тут види рекреаційної діяльності: туризм і спорт (масовий пішохідний, водний, автомобільний і кінний туризм, спортивний пішохідний туризм, масовий лижний туризм і спорт); загальнооздоровчий відпочинок (пішохідні

прогулянки, спортивні ігри, екскурсії, лижні прогулянки) любительські промисли (збір грибів і ягід, рибальство, мисливство); кліматичне і бальнеологічне лікування; пізнавально-культурний (екскурсії та інше) [2].

Територія Національного природного парку «Подільські Товтри» відноситься до Придністровського курортно-рекреаційного регіону державного значення.

Ще однією важливою природною пам'яткою є геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Смотрицький каньйон». Розташований у Кам'янець-Подільському районі, бере початок у с. Голосків, проходить по території м. Кам'янець-Подільський і закінчується у с. Цибулівка.

«Смотрицький каньйон» – глибока вузька долина р. Смотрич із стрімкими схилами і унікальними виходами на денну поверхню силурійських вапняків. Є місцем зростання рідкісних видів рослин, серед яких шиверекія подільська, півники угорські, ковила волосиста занесені до Червоної Книги України.

Загальна площа геологічної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Смотрицький каньйон» становить 80 га. У межах каньйону є постійні та сезонні водоспади. Через ущелину перекинуто декілька мостів, у тому числі міст Стрімка лань, який, окрім прямого застосування – з'єднання берегів для пішохідного перетину урвища, використовується також для екстремальних стрибків з моста. Смотрицький каньйон включений до списку Сім чудес Кам'янця-Подільського [3].

На території міста є ботанічний сад, який нараховує понад 500 видів дерев і кущів із різних природних зон земної кулі. На лівому березі Смотрича розміщений парк (понад 30 видів дерев і чагарників). Недалеко від міста є державний заказник «Кармелюкова гора», назва якого пов'язана з іменем визначного ватажка селян у боротьбі проти поміщиків – Устима Кармелюка.

Поряд із загальноукраїнськими туристичними DESTИНАЦІЯМИ в галузі рекреації Південним берегом Криму та Карпатами – Кам'янець-Подільський поки заслуговує незначної уваги. Однак, детальні ландшафтні дослідження та

рекреаційна оцінка окремих його ділянок показують значну рекреаційну цінність області, особливо її південної частини - Товтрового кряжу та Подністров'я.

Кам'янець-Подільський – місто-музей. Стара частина міста є історико-архітектурним заповідником, який постійно відвідує велика кількість туристів. На його території є понад 150 цінних пам'яток історії і культури, серед яких – фортеця (XII ст.), Миколаївська (XIII ст.), Петропавлівська (XVI ст.), Хрестовоздвиженська (XVIII ст.) церкви, комплекси споруд францисканського монастиря (XVII-XVIII ст.), Петропавлівського кафедрального костюлу (XVI—XVII ст.) та ін.

Заповідна його частина – Старе місто розташоване на скелястому острові, висотою 20-30 м, утвореному каньйоном річки Смотрич. Замковий міст – один з найбільш цікавих і загадкових пам'ятників архітектури Кам'янця-Подільського, котрий відноситься до найбільш древніх інженерних споруд Центральної і Східної Європи. Гіпотетично, першими будівельниками моста були військові інженери римських легіонів імператора Траяна. Параметральні дослідження, аналіз хімічного складу будівельного розчину з древніх пілонів дають підстави затверджувати про архітектурно-конструктивну й історичну відповідність між мостом у Кам'янці-Подільському і мостом, зображеним на Траяновій колоні в Римі. У підтвердження цієї гіпотези говорять розміри і планування центральної площі Старого міста – Польський ринок, що відповідає одному з їхніх варіантів планування римських військових таборів. Ратуша, розміщена в центрі площі, майже ідеально вписується в місце розташування намету начальника табору – преторіум. Крім того, неподалік від Кам'янця розташовані залишки деревоземляних фортифікаційних споруджень, що називаються Траяновими валами [4].

Невід'ємною частиною Старого міста є Стара фортеця, яка стала візитною карткою Кам'янця-Подільського, його символом. Історія заснування фортеці починається в XII столітті. Наче продовження кам'яних скель височать башти фортеці. Одинадцять башт входять до складу фортеці, кожна має свою назву і

свою історію. Так, наприклад, найвища башта названа Папською тому, що була збудована на кошти, виділені папою римським Юлієм II. Ще її називають Кармелюковою, бо в ній тричі був ув'язнений Устим Кармелюк. У Новій Західній (кутовій) башті знаходиться криниця глибиною 40 м і в діаметрі 5 м видовбана в скалі. Досі в її стінах зберігається величезне дерев'яне колесо з пристроєм для підняття води на поверхню.

У 1374 році Кам'янець одержав Магдебурзьке право, став центром ремесла і торгівлі. Вже в раннім середньовіччі склалися три міські громади: руська (українська), вірменська і польська. Це відображається в назвах сучасних районів міста: Руські і Польські фільварки, Карвасари, Вірменська площа з торговим домом і церквою. Місто з'єднало риси культур багатьох народів - українців, росіян, поляків, вірменів, євреїв, турків; символи різних релігій – православної, католицької, мусульманської. Прикладом служить єдиний у світі Римо-Католицький Кафедральний костюл святих Петра і Павла з прибудованим турецьким мінаретом, вершину якого увінчала Мадонна – позолочена чотириметрова статуя, що піднімається над містом, вважається його покровителькою [5, с. 71-75].

У 1977 році територія Старого міста була оголошена Державним історико-архітектурним заповідником. 30 квітня 1998 року заповіднику присвоєно статус Національного. 27 червня 1996 року підписаний Указ Президента України "Про створення Національного природного парку "Подільські Товтри" з метою збереження, відтворення і раціонального використання природних ландшафтів Поділля, що тісно переплелися з архітектурним комплексом середньовічного міста [5, с. 23-24.].

Згідно з ухваленням Ради Народних Комісарів УРСР в 1929 році, в Кам'янці-Подільському було створено перший Історичний заповідник в границях мурів фортеці. Були проведені ремонтні роботи, а в 1937 році відкрито експозицію Історичного музею. У 1977 році Старе Місто отримало статус Державного Історично-Архітектурного заповідника. На території замку і до тепер знаходиться історичний музей, в якому можна оглядати давні монети з

часів Римської Імперії та польські монети XVI-XVIII століття. Виставлено також колекцію ікон, хрестів і статуї італійських майстрів. У музеї є доступ до збірок рідкісних фотографій, листівок і фарфору. Можна оглянути предмети домашнього господарства, виконані з деревини чи тканин. Крім того, в музеї виставлена подільська вишивка, яка була створена ще в XIX столітті [6].

Загалом всі пам'ятки можна поділити на такі групи: пам'ятники оборонного будівництва, сакральні споруди, громадські споруди, палацово-паркові ансамблі (таблиця).

Таблиця

Класифікація історико-культурних пам'яток Кам'янця-Подільського

	Пам'ятники оборонного будівництва	Сакральні споруди	Громадські споруди	Палацо-паркові ансамблі
1.	Старий замок, 12-19 ст.	Церква Воздвиження Чесного Хреста, 18 ст.	Руський магістрат (Будинок Киріака), 17-19 ст.	Палац Чарторийського, 16-19 ст.
2.	Брама руська, 15-18 ст.	Церква Святого Георгія, 19 ст.	Броварня Баронеси Юній, 19 ст.	
3.	Казарми фортеці, 18 ст.	Церква Покрови Богородиці, 19 ст.	Кам'янець-Подільський комерційний банк, 19 ст.	
4.	Порохові склади 18 ст.	Каплиця Св. Параскевії П'ятницької	Сходи Фаренгольца	
5.	Верхня Польська брама: Кушнірська вежа, 16ст. і Вітряна брама, 18 ст.	Церква Троїцька, 14 ст.	Перша чоловіча гімназія, 19 ст.	
6.	Турецькі бастіони, 17ст.	Комплекс кафедрального костелу Святих Апостолів Петра та Павла, 15-19 ст.	Ратуша (Польський магістрат), 15-19 ст.	

7.	Нижня Польська брама, 15-16 ст.	Церква Св. Апостолів Петра і Павла, 16 ст.	Вірменський (міський) колодязь, 17ст.	
8.	Руїни Казанського собору 18 ст.	Будинок Єзуїтського колегіуму 16 ст.	Будинок окружного суду, 19 ст.	
9.	Казематна вежа, 17-18 ст.	Будинок католицької духовної семінарії, 18 ст.	Будинок турецького намісника, 17ст.	
10.	Міська брама, 16-18 ст.	Комплекс Домініканського костелу, 15-18 ст.		
11.	Мури при міській брамі, 17-18 ст.	Будинок духовної консисторії, 17 ст.		
12.	Каземат лабораторія, 18 ст.	Будинок Вірменського священика, 15-18 ст.		
13.	Бастіон вірменський, 16 ст.	Дзвіниця Вірменського собору, 16 ст.		
14.	Замковий міст, 14-17 ст.	Руїни костелу Св. Миколая, 15-18 ст.		
15.	Новопланівський міст, 19 ст.	Церква Св. Миколая, 14-20 ст.		
16.		Дзвіниця церкви Св. Миколая, 20 ст.		
17.		Комплекс Тринітарського костелу, 18 ст.		
18.		Будинок духовної семінарії, 18-19 ст.		

[7]

1.2. Історичні особливості міста та його соціально-економічна інфраструктура.

У науковій і науково-популярній літературі зафіксовано чотири гіпотези щодо заснування Кам'янець-Подільського, які умовно можна назвати:

- литовською – про 1360-ті роки,
- вірменською – про 1062 рік,
- дако-римською – про 2-3 століття,
- давньоруською (до монгольською) – про другу половину 12 століття (або кінець 12 – початок 13 століття).

Більшість сучасних істориків притримуються останньої гіпотези – про формування Кам'янець-Подільського як ранньофеодального міста у другій половині XII століття [8, с. 136].

Проте історико-археологічні пам'ятки свідчать, що на цих землях люди жили з давніх-давен. На території Старого міста, фортеці та в урочищі Татариському знайдено залишки поселень трипільської культури, доби бронзи й раннього заліза. У перші століття нашої ери територію майбутнього Кам'янця та його околиць населяли племена черняхівської культури, основним заняттям яких було землеробство. Знайдені тут римські монети II-III ст. свідчать про торгові зв'язки місцевого населення з жителями Північного Причорномор'я та римських провінцій [9].

Наприкінці першого тисячоліття нашої ери територію сучасного Кам'янця, як і все середнє Подністрів'я заселяли східнослов'янські племена уличів та тиверців, що входили до складу Київської Русі.

Залишки слов'янських поселень, виявлені на території фортеці та Старого міста, дають підстави стверджувати, що в XII-XIII ст. сформувалось місто Кам'янець. яке набуло значного розквіту у складі Галицько-Волинського князівства, особливо у торговельних стосунках, бо саме через нього проходив шлях з Києва на Балкани. Місто було також одним із форпостів на південно-західному кордоні Русі.

У середині XIII ст. Поділля було загарбане монголо-татарськими завойовниками. В 1362р. Кам'янець ввійшов до складу Великого князівства Литовського і з цього часу формується як політичний і адміністративний центр Поділля. У 1420 р. місто захопили польські війська, а в 1434 р. перемогою Польщі закінчилася війна між польськими і литовськими феодалами за подільські землі. З цього часу Кам'янець отримав статус королівського міста і був перетворений у досконалу і неприступну для ворогів фортецю.

Надане місту Магдебурзьке право і вигідне розташування на перехресті торговельних шляхів сприяло розвитку ремесел і торгівлі. Населення міста було об'єднано у три національні спільноти: руську, польську і вірменську, які відповідно утворили і три центри - Польський, Руський і Вірменський ринки.

На протязі всієї багатовікової історії місто знаходилося у вирі національно-визвольного руху, який досяг апогею під час війни українського народу, очолюваної Богданом Хмельницьким. В XVII ст. над краєм нависла загроза турецького завоювання. В серпні 1672р. місто на 27 р. було захоплене турецькими завойовниками [10, с. 155-158].

По Карловецькій мирній угоді 1699 р. Туреччина була змушена повернути Польщі більшу частину Поділля з Кам'янцем. В 1793р. Правобережна Україна була приєднана до Російської держави, а в 1795 р. Кам'янець став центром Подільської губернії. З плином віків змінювалась влада. Місто не раз занепадало і розквітало знову, що неминуче позначалось на міській забудові.

Кам'янець віками славився культовими спорудами, яких на кінець XIX ст. налічувалось близько п'ятдесяти. У місті функціонували шість гімназій (у т. ч. дві жіночі), три початкові приватні училища, духовна семінарія та інші. Також існували, здійснювали свою плідну культурно-просвітницьку діяльність різні товариства та громадські організації [11, с. 63-66].

В 1873 р. було завершено будівництво Новопланівського мосту. Довжини мосту становила 136 м, висота – 38 м. Після цього почав інтенсивно розвиватися Новий план міста, де були зосередженні державні та міські установи, учбові заклади. Його громадським центром стала Велика торгова

площа з основною спорудою – собором Олександра Невського, який збудували у 1893 р. У кінці XIX ст. у Кам'янці проживало майже 36 тисяч мешканців, а вже на початку XX ст. – 40 тис. чол [11, с. 71].

Під час першої світової війни в Кам'янці знаходився штаб Південно-Західного фронту. 1 листопада 1917 р. на спільному засіданні Ради робітничих і солдатських депутатів в Кам'янці - Подільському було проголошено радянську владу.

В роки боротьби за становлення української державності в червні 1918 р. Кам'янець тимчасово став столицею Української народної республіки. В місті був відкритий Державний Український Університет, першим ректором якого був Іван Огієнко. Закладений 1 липня 1918 р., урочисте відкриття відбулося 22 жовтня. 1918 р. Ініціаторами створення Кам'янець-Подільського державного українського університету були: голова Кам'янецької повітової земської управи О. Пашенко, голова Кам'янецької міської управи (бурмистер) О. Шульмінський і голова Подільської губернської “Просвіти” лікар К. Солуха. Першим його ректором був І. Огієнко. Тут працювали: В. Біднов, Д. Дорошенко, М. Хведорів, М. Столярів, П. Бучинський, Х. Лебідь-Юрчик, П. Клепатський, Є. Тимченко, П. Клименко, М. Драй-Хмара, Л. Білецький, Ю. Сіцінський, С. Русова та ін. У період Української Народної Республіки університет був опорою українського державотворення [12].

В 1923 р. Постановою РНК УРСР Стара фортеця була оголошена державним історико-культурним заповідником.

В перші дні липня 1941 р. Кам'янець-Подільський був окупований німецько-фашистськими загарбниками. Бомбардування міста під час війни та запеклі бої восени 1944 р. при визволенні міста перетворили його в руїни.

В повоєнний час в Кам'янці-Подільському відбулись значні зміни: з'явилися великі промислові підприємства – цементний, кабельний, приладобудівний заводи, відкрились нові учбові заклади.

З 1977 р. територія Старого міста оголошена Історико-архітектурним заповідником, що посів почесне місце за Києво та Львовом.

Період незалежної України – з 1992 року ведеться активна реставрація історичного центру міста, зокрема 1997 року фонди музею-заповідника перевезено у нові відреставровані приміщення; протягом 90-х років також було розроблено ряд програм по регенерації центральної частини Старого міста, впорядкування – заповідника, популяризація його архітектурно-містобудівної спадщини в Україні та за кордоном; загалом у Кам’янці-Подільському було розроблено велику частину програм та наукових доробків з популяризації міста, його відбудови та закріплення туристичного спрямування.

В кінці ХХ ст. остаточно сформувалася туристична інфраструктура міста: заклади розміщення (готелі, мотелі, садиби та ін.), заклади харчування (ресторани, кафе, кав’ярні, піцерії та ін.), туристичні анімації (банджі-джампінг, альпін-парк, кінні та вело прогулянки, повітроплавання тощо), продаж супутніх товарів та послуг (сувенірне містечко, сауни тощо).

Кам’янець - Подільський позиціонує себе, як культурний центр Поділля, Всеукраїнський центр повітроплавання, центр подієвого туризму. Також місто виступає як активний учасник міжнародного туризму та у перспективі прагне здобути статус ще однієї туристичної Мекки на карті Європи.

Кам’янець - Подільський має гарні відносини з іншими містами, так званими містами-партнерами, їх перелік можна побачити у **таблиці** .

Таблиця

Міста-партнери

№	Місто партнер	Країна	Офіційний сайт
1	Укмерге	Литовська Республіка	www.ukmerge.lt
2	Каліш	Республіка Польща	www.kalisz.pl
3	Краків	Республіка Польща	www.krakow.pl
4	Перемишль	Республіка Польща	www.przemysl.pl
5	Атенс	США	www.athensclarkecounty.com
6	Санок	Республіка Польща	www.um.sanok.pl
7	Залеу	Республіка Румунія	www.zalausj.ro

8	Полоцьк	Республіка Білорусь	www.polotsgik.by
9	Єдинець	Республіка Молдова	www.edinets.md
10	Варшава-Таргувек	Республіка Польща	www.targowek.waw.pl
11	Сучжоу	Китайська Народна Республіка	www.suzhou.gov.cn
12	Саноцький повіт	Республіка Польща	www.powiat-sanok.pl
13	Глогув	Республіка Польща	www.glogow.pl
14	Долни Кубін	Словацька Республіка	www.dolnykubin.sk
16	Понте Ламбро	Італія	www.comune.pontelambro.co.it
17	Заверче	Республіка Польща	www.zawiercie.eu
18	Гміна Гожице	Республіка Польща	www.gorzyce.itl.pl
19	Теруель	Іспанія	www.teruel.es
20	Херлльюнга	Швеція	www.herrljunga.se
22	Ченстохова	Республіка Польща	www.czestochowa.pl
23	Кутна Гора	Чехія	www.kutnahora.cz

У місті діє Туристично-Інформаційний Центр, що займається туристичною популяризацією міста, працюють декілька десятків туристичних компаній та операторів, як національних, так і місцевих, які здатні на місці запропонувати організацію й проведення цікавих турів, оглядових і спеціальних екскурсій.

В 2007 – 2008 рр. в ході регіональної культурної акції було визначено «Сім чудес Кам'янця-Подільського». Визначено наступні сім туристичних локацій міста: Старий замок; Лаура; Смотрицький каньйон; Замковий (турецький) міст; Кафедральний костел святих апостолів Петра і Павла; Ратуша; міст «Стрімка лань» [13]. А також створено логотип міста, що має свій слоган: «Кам'янець – місто скарбів» з активізуючою фразою «Знайди свій скарб у Кам'янці».

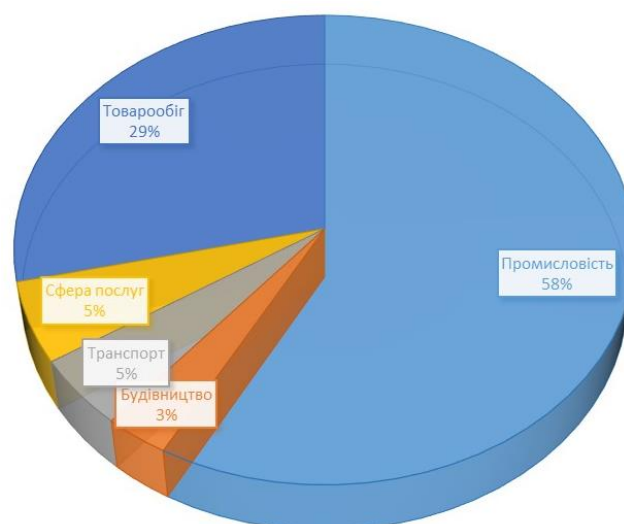
Кам'янець-Подільський по праву є одним з найпопулярніших напрямків туризму, як іноземного, так і внутрішнього, зокрема у формі так званих турів вихідного дня.

Економічна політика міста в сфері туризму об'єднує інтереси державних, приватних, колективних і акціонерних підприємств, приватних фірм, громадських організацій і окремих громадян. Тісний взаємозв'язок між туризмом та іншими галузями економіки обумовлює створення єдиної інфраструктури, яка б забезпечувала створення, реалізацію і просування на українському і закордонному ринках якісного туристичного продукту. В Кам'янець-Подільському на даний час діє понад 30 готелів та садиб, 22 туристичні фірми і агентства, 115 закладів суспільного харчування, 8 готелів. Наразі ці дані не є стовідсотково вірні через запровадження в країні військового стану та призупинення бізнесу деякими підприємцями тощо.

Сучасний Кам'янець-Подільський – другий за величиною після Хмельницького промисловий центр області. Тут розміщено чимало промислових підприємств, найбільшими серед яких є заводи — металоконструкцій, приладобудівний, автоагрегатний, електромеханічний, кабельний, сільськогосподарських машин, цементний; фабрики – бавовняна, тютюнова, швейна. В місті є широка мережа культурно-освітніх закладів. Діють 18 загальноосвітніх шкіл. Окрім цього у місті активно розвивається сфера послуг, будучи туристичним центром Поділля, Кам'янець-Подільський приймає за рік близько 200 тис. туристів. Варто також зазначити, що і ці дані не є абсолютно точними так як у місті не ведеться точна статистика. Статистичні дані подає державний музей-заповідник, а ці дані інколи далекі від істини.

Зокрема схематично інфраструктуру міста в відношенні прибутковості можна зобразити у вигляді діаграми (рис. 2.1.)

Як видно з діаграми найбільшу частку прибутку місто має від промисловості 58 %, далі йде товарообіг – 29%, третє місце займають транспорт та сфера послуг по 5 %, будівництво є останнім з часткою прибутку у 3%. Туризм як галузь економіки входить до сфери послуг, та мала б як однією з пріоритетних галузей економіки принести більше прибутків ніж на 5%. Так як постійно проводяться стратегічні планування та готуються звітності, які показують те, що туризм є перспективним та вигідним напрямком для міста.

У звітах міськвиконкому за минулі роки вказано, що два головні напрямки і дві пріоритетні сфери економіки міста – були вибрані як вирішальні чинники для подальшого розвитку місцевої економіки. Для кожного з цих питань були складені окремі плани дій, впровадження яких має вести до покращення конкурентної позиції територіальної громади міста. Плани дій розроблялися членами Комітету, а також з допомогою людей, які мають професійні знання та досвід у відповідних сферах, або до службової компетенції яких входять відповідні питання.

Кам'янець-Подільський – це старовинне, гостинне і сучасне місто, комфортне для життя та дозвілля, місто із значним трудовим, промисловим та туристично-рекреаційним потенціалом, сприятливою інвестиційною політикою, привабливою для ведення малого та середнього бізнесу, впровадження сучасного високотехнологічного економічно чистого виробництва та розвитку туризму, місто, де міська влада та громада відкриті до співпраці. Пріоритетними сферами економіки є: туризм та рекреація та екологічно безпечні галузі переробної промисловості: харчова, легка та виробництво будівельних матеріалів.

Також було проведено опитування серед місцевого населення в 2021 р. яке дало наступні результати.

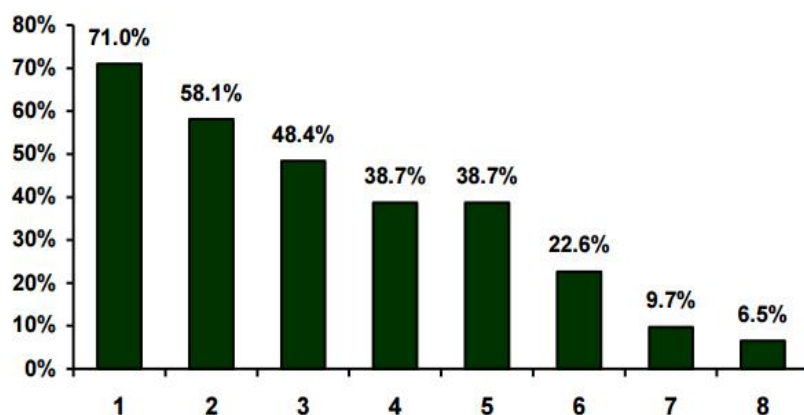

Рис. Найважливіші галузі економіки міста за результатами опитування населення

1. Туризм / готельний бізнес
2. Будівництво /буд. матеріали
3. Харчова промисловість
4. Торгівля і послуги
5. Машинобудування
6. Текстильна / швейна промисловість

7. Транспорт та логістика

8. Освіта і наукові дослідження

Отже, як видно з рис. 71% населення вважає, що туризм є найважливішою галуззю економіки міста. Але, на жаль, місто не має великих прибутків та не вкладає значних інвестицій у розвиток ресурсів. Хоча, позиціонується великим туристичним центром та є перлиною туристичного регіону Поділля.

Важливим для розвитку туризму є робочі місця та сплата податків. У місті існує проблема безробіття, а з 2022 р. додалася іще необхідність забезпечення робочими місцями тимчасово переміщених осіб, котрі наразі мешкають у місті. Зрозуміло, що в умовах військового часу розвивати туризм неможливо, проте, уже сьогодні необхідно розбудовувати стратегію розвитку туризму в місті так як після закінчення війни дана галузь набиратиме обертів за прогнозами багатьох експертів.

Отже, туризм є важливою соціально-економічною складовою міста і як показує практика, не дивлячись на недостатню кількість фінансових інвестицій на розвиток цієї галузі з боку держави, та браку прибутків, місто все ж таки намагається підтримувати та розвивати туристичну індустрію.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ

2.1 Загальна характеристика туристичної сфери міста.

Кам'янець-Подільський – одне з найбільш атрактивних міст України, яке розвивається швидкими темпами не тільки в плані туризму а й в інших галузях економіки. Проте саме туризм є пріоритетним напрямком розвитку через наявність відповідних туристичних ресурсів природних та антропогенних.

З 2005 р. для міста було розроблено стратегічний план, який містив у собі усі важливі пункти для досягнення Кам'янцем-Подільським статусу «туристичного міста» та збільшення кількості туристів.

В місті щороку покращується туристична інфраструктура. Розвивається транспортна інфраструктура. Функціонує хороше автобусне та залізничне сполучення. В Кам'янці-Подільському знаходиться залізничний вокзал. Кожного дня курсують потяги з Києва, Чернівців, Одеси, Хмельницького, Львова та Ужгорода. До міста можна також доїхати автобусом та автомобілем. Автобуси курсують зі всіх великих міст та районних центрів. Кожен турист міста може скористатися послугами таксі та маршрутним транспортом.

У місті функціонують заклади розміщення різного класу. Наявні готелі різних категорій: від однієї до чотирьох зірок. Також є хостели, що дуже зручно для бюджетного туриста. Можна також переночувати в об'єктах, які знаходяться біля релігійних святинь. Дуже популярна оренда приватних квартир тощо.

В місті знаходиться багато закладів харчування, починаючи від бюджетних фаст-фудів до ресторанів класу «люкс». В місті функціонують служби доставки їжі. Також можна придбати продукти харчування в продуктових магазинах і на ринку. На території замку знаходиться кафе в середньовічному стилі, в якому можна скуштувати печену картоплю, борщ, квас та інші страви.

Загалом туризм у місті був, є і буде однією з найбільш перспективних галузей економіки міста так як тут є досить привабливі пропозиції які ваблять туристів зі всіх куточків світу. Розглянемо кожну атракцію детальніше.

Кам'янець-Подільський має досить розвинену екскурсійну базу, яка сформувалася ще з радянських часів. Маршрути насичені різноманітними пам'ятками, які переплітаються з цікавою та досить насиченою історією міста [14, с. 42-43]. Екскурсії тривають від двох до чотирьох годин в залежності від типу екскурсії та аудиторії для якої проводиться дана атракція. Окрім загальних оглядових є також і тематичні екскурсії пам'ятками пов'язані з відомими діячами, окремі маршрути сакральними пам'ятками, оборонними спорудами та ін. Цікавими для туристів є кінні прогулянки каньйоном, можливість побачити місто з висоти у повітряній кулі.

3 квітня 2015 р. на відкритті туристичного сезону туристи вперше на екскурсію до Старого міста поїхали екологічним транспортом – електромобілем. Триває екскурсія Старим містом півтора години. Екотранспорт – не новинка для України, такі автомобілі вже є у Вінниці, Львові, Одесі та Кам'янці-Подільському. Дана екскурсія є популярною серед туристів та екскурсантів і на сьогоднішній день.

Кам'янець-Подільський має державний історичний музей-заповідник. 30 січня 1890 р. на засіданні епархіального історико-статистичного комітету затвердили правила церковного давньосховища – музею старожитностей. На цьому ж засіданні секретарем давньосховища було обрано Ю. Й. Сіцинського, а завідувачим В.С. Якубовича.

Спочатку цей музей складався із трьох відділів:

1. Бібліотека, яка формувалась із книг історії Поділля, твори польських, російських та місцевих авторів.
2. Архів, основа якого складалась із докуменів минулого і візитів церков.
3. Фондосховище, де зберігалися стародруки XVI-XVIII ст, гравюри, фото, пам'ятки мови і письма, скульптура, посуд, живопис й інші цікаві предмети.

Завдяки активному процесу збирання етнографічних, історичних, фольклорних пам'яток, стародруків різних епох, працівникам давньосховища вдалось створити перші каталоги колекцій: «Опись предметов старины» том I – 1904 р. і том II – 1909 р. Найбільшу роботу по створенню Кам'янець-Подільського музею зробив Сіцинський Ю. Й., його роботи й сьогодні – бібліографічна рідкість. Робота Ю. Й. Сіцинського по збору експонатів й публікації матеріалів стала основою для створення історичного музею-заповідника [15].

На сьогоднішній день музей-заповідник має вісім відділів: Старий замок, Міська Ратуша, Галерея мистецтв, Відділ старожитностей Поділля, Міська (Вірменська криниця), Кафедральний костел святих апостолів Петра і Павла, Виставкова зала, Туристично-інформаційний центр [16].

Старий Замок – це один з найбільш привабливих туристичних об'єктів Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Перший опис кам'янецького замку відноситься до 1494 р. З боку міста він мав ворота з вежею, у північній стіні – Польну браму. На початку XVI ст. в замку йшло інтенсивне будівництво. На південно-східному розі за кошти Папи римського Юлія II звели вежу Папську (називають ще Кармалюковою, бо в 1820 рр. тут був ув'язнений опришок Устим Кармалюк). На захід від неї – вежі Ковпак, Тенчинська, Біла (Ляцька), Денна і з'єднана з нею Нова західна. Ближче усіх до міста стоїть вежа Нова східна з колодязем. До неї примикає Північний бастіон, що прикрив вежі Лянцкоронську і Комендантську. На північно-західному розі Старої фортеці – вежа Рожанка. Уздовж північної стіни йде дорога в місто.

У 1621 р. з боку поля, західніше Старої фортеці, звели Новий замок – горнверк з двох земляних напівбастіонів з орільйонами та куртини, перед якими влаштовано сухий рів. Від можливого вогню ворога були захищені валами каземати зі складами зброї і боєприпасів [17, с.44].

На території Старої фортеці ви зможете оглянути експозиції, що відтворюють сторінки історії замку та краю. Музеєм впроваджено нові форми надання екскурсійних послуг: вечірні екскурсії, квести, відзначення дитячих

днів народження. Проводяться шлюбні церемонії. Діє безплатний Wi-Fi, що дозволяє скористатись безплатним аудіогідом.

На території замку можна відвідати експозиції: Замкова артилерія; Гончарну майстерню; пекарню тощо.

Ратуша – орган міського самоврядування у низці європейських країн, а також будівля міського самоврядування. В Кам'янці-Подільському збудована у XV ст. на площі Польський ринок, що в центрі Старого міста. Будинок ратуші прямокутний в плані, двоповерховий, із залом засідань (магістрат) на другому поверсі. 1965 р. другий поверх Ратуші перетворили на одну з філій Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника. Сьогодні в приміщенні Ратуші діють три експозиції: «Історія Магдебурзького права на Поділлі», «Історія грошей» і «Суд у середньовічному Кам'янці» [18].

Галерея мистецтв розташовується в старовинному будинку, якому вже понад двісті років. Зведено будинок у 1789-90 рр. на цвинтарі Іоанно-Предтечинської церкви. За двісті років існування у приміщенні збиралися подільські дворяни, діяв приватний театр Антона Змієвського. У 1805 р. тут відкрито духовну семінарію, в якій навчалися такі відомі люди, як: С. Руданський, А. Свидницький, М. Леонтович та багато інших. У 20-му столітті в приміщенні знаходився Палац піонерів, а після другої світової війни розташовувалася ткацька фабрика «Червоний ткач». У 1982 р. ця будівля знайшла своє істинне призначення – в ній було відкрито першу в Хмельницькій області Картинну галерею, художній відділ Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника.

У залах Галереї мистецтв перед Вами розкриються таємниці іконопису. Адже, ікона – це не лише образи святих, це цілі біблійні оповіді і легенди відображені на полотні фарбами і золотом. У залі представлені такі ікони XVIII-XIX ст.: «Троєручиця», «Покрова Пресвятої Богородиці», «Успіння Богородиці», «Остробрамська Божа Матір», «Тайна вечеря», «Святий Миколай» та інші.

Окрім картин і скульптур в галереї експонуються старовинні меблі, виконані у різних стилях. Зокрема, Вашій увазі також представлений ексклюзивний сервант німецького виробництва XIX ст. Виконаний у стилі бароко, якому властивий рослинний орнамент. Статуя «Адам і Єва» виконана у XVII ст. з цільного шматка дерева. Зберіглася статуя завдяки ефірним маслам, якими вона просочена.

Також в галереї мистецтв ви можете насолодитися експозицією присвяченою творчості відомого художника О. Грена, котрий палко любив Поділля і присвятив йому усе своє життя. Твори О. Грена донесуть до Вашого серця палку любов до Подільської землі. На натюрмортах ми бачимо плоди української землі: цибуля, кутя, часник, айва, а також глечики та розписні миски.

У великій залі представлений скульптурний та живописний портрет. Особливу увагу привертає сімейний парадний портрет XIX ст. австрійської школи мистецтв, написаний у стилі класицизму. Цікавим своєю історією є скульптурний портрет «Ірени Затальби» XIX ст. Робота є витвором італійського скульптора Тотеміні.

Також представлена фісгармонія XIX ст. – музичний духовий інструмент німецької фірми Цімермана, свійський варіант домашнього органу. Звук утворюється за рахунок повітря, яке накачується у труби міхами. Помилуватися у цій залі також можна венеціанським дзеркалом XVIII ст. виконаним за венеціанською технікою надуву срібла.

Також екскурсанти Кам'янця -Подільського можуть помилуватися експозицією «Скрижалі часу», котра знайомить відвідувачів з унікальними експонатами музею: зброєю XIV-XIX ст., нагрудними знаками, медалями, порцеляновим посудом, речами побуту міської інтелігенції XIX ст., музичними інструменти тощо.

3 2015 р. у Галереї мистецтв відбулося відкриття авторської виставки Н. Лашко та її сина Іллі під назвою «Солома. Просто солома...?». Техніку вишивки соломкою художниця спільно з чоловіком Володимиром розробила ще у 80-х

роках, тепер передає її сину та студентам Кам'янець-Подільського національного університету [18].

Експозиція старожитностей Поділля розташована у пам'ятці архітектури XV – XVIII ст. Будинок Вірменського єпископа, колишній торговий дім. У залах музею представлено понад 1 тисячу експонатів. Тут ви зможете ознайомитись з історією прадавніх племен, що населяли Поділля, з їх побутом, військовою справою, а також поринути в атмосферу вірувань населення Середнього Подністров'я з найдавніших часів до хрещення слов'ян.

В експозиції відтворено житло прадавньої людини, реконструйовано знаряддя праці та побутові речі в умовному їх використанні. У дворі увагу відвідувачів привертають унікальні кам'яні ідоли, які використовувались в язичницьких обрядах до прийняття християнства на Русі. Відділ археології допомагає поринути в глибину віків, історію нашого краю. А також прослідкувати древнє життя народів, які першими історично проживали на Поділлі та території міста, а також висвітлює питання про давньоруське походження міста Кам'янець-Подільський. У внутрішньому дворіку відділу Старожитностей розташований лапідарій з давньослов'янських ідолів. Також подається історія археологічних досліджень на території Поділля та вклад вчених-археологів у вивчення краю [19].

Міська (Вірменська) криниця – об'єкт Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Фактів, які б підтвержували назву «Вірменська» немає, але легенда розповідає про вірменського купця Нарсеса (Нарзеса), який на початку XVII ст. виділив гроші для будівництва в Кам'янці водогону. За легендою більша частина грошей зникла, а на ті що залишились, міська влада вирішила побудувати в центрі міста криницю.

Відомо, що король Владислав IV Ваза в 1638 році розпорядився, щоб тут було збудовано криницю. Побудувати криницю було надзвичайно важко, оскільки все Старе місто складається із суцільного каменю, але на кінець XVII ст. глибиною в 40 метрів та діаметром в 3 м тут вже була вибита криниця.

За історичним джерелами воду з Вірменської криниці час від часу використовували, але для пиття вона була майже непридатною, оскільки солі, що вимивались із скелі робили воду дуже гіркою. Комендант міста Ян де Вітте, звів над криницею восьмигранний павільйон у стилі бароко. Саме під час останньої реставрації дах став трохи складнішої форми, двох'ярусної.

Саму криницю довгий час використовували, як міський склад, а у 60-ті роки вже ХХ століття пам'ятка була складом кінопрокату. Зараз приміщення криниці використовується як виставкова зала музею [20].

Кафедральний костел Апостолів Петра і Павла. Це діючий храм, пам'ятка архітектури XV – XVIII ст. Дата заснування невідома, але з XV ст. тут вже функціонував храм. Костел – базиліканського типу, тринавовий.

Мінарет – увінчаний зверху скульптурою Богородиці, виготовленою зі сплаву срібла та міді. Побудований турками в період 1672-1699 рр, має 136 сходинок. Висота мінарету 40 м. Дзвіниця – триярусна будівля біля костелу, побудована в XVII ст.

Тріумфальна арка – споруда XVIII ст, побудована при вході на територію костелу. Зверху увінчана архітектурним ліхтарем барокової форми, в місті має назву «Арка бажань». Вона побудована на честь приїзду польського короля 1781 р. Цьому комплексу притаманні риси архітектури бароко, неоготики, ренесансу. Є думка, що собор із каменю побудовано єпископом Яковом Буцацьким на початку XVI ст. У 1672-1699 рр. Кам'янецький костел був перетворений на мечеть, а ренесансну каплицю при вході було завалено камінням, де постав фундамент мінарету. Це відбувалось під час завоювання Кам'янця турками. 1699 р. за мирною угодою відбулось повернення Кам'янця Речі Посполитій.

Єпископ М. Дембовський встановив на мінареті скульптуру Богородиці висотою в 3,5 м.

За часів столиці УНР 1918 р. було відновлено Кам'янецьку дієцезію Папою Бенедиктом XV, а її єпископом призначено отця Петра Маньковського. За часів Радянського союзу, у 1935 р., в цьому святому місці зробили музей

історії релігії й атеїзму. Хоча в храмі правили служби за часів другої світової війни.

В 90-х рр. відбулось повернення собору релігійній громаді зусиллям отця Романа Тварога, в ньому було розпочато ремонт. Сьогодні костел святих Апостолів Петра і Павла один із найкраще збережених на території України [21, с. 157-159].

Кам'янець-Подільський Туристично-Інформаційний Центр – структурний підрозділ Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Він створений 2012 р., за адресою Польський ринок, 18.

В Туристично-Інформаційному Центрі надають інформацію про туристичний потенціал Кам'янця-Подільського, музеї, місця проживання, харчування, якісної організації дозвілля. Також, тут можна замовити екскурсію по місту та Кам'янець-Подільському державному історичному музеї-заповіднику [22].

Також при музеї у новій частині міста діє виставкова зала, де експонуються цілорічно різні роботи міських та приїжджих митців.

Також у Національному історико-архітектурному заповіднику «Кам'янець» при відділі наукової та культурно-освітньої діяльності здійснюють свою діяльність організатор екскурсій та екскурсовод. У відділі розробляють різні тематичні екскурсії, приймають групи та надають дану послугу. Нижче наведена таблиця 2.1, яка ілюструє тип, та ціни для різних груп.

Таблиця 2.1

Прайс екскурсій

№	Найменування послуги	Одиниця виміру	Вартість	Тривалість	Ціна в грн
п / п					
1	Проведення оглядової	1 година		3 години	

	пішохідної екскурсії по Старому місту: Для груп до 5 осіб		60,00		180,00
	Для групи 5-20 осіб		80,00		240,00
	Для групи більше 20 осіб		100,00		300,00
2	Проведення тематичних екскурсій: Для групи до 5 осіб	1 година	70,00	1 години	70,00
	Для групи 5-20 осіб			1,5 години	105,00
				2 години	140,00
				2,5 години	175,00
			3 години	210,00	
	Для групи більше 20 осіб		100,00	3,5 години	245,00
				4 години	280,00
				1 години	100,00
				1,5 години	150,00
	Для групи більше 20 осіб		120,00	2 години	200,00
				2,5 години	250,00
				3 години	300,00
				3,5 години	350,00
				4 години	400,00
				1 години	120,00
				1,5 години	180,00
		2 години		240,00	
			300,00		
			360,00		
			420,00		
			480,00		

				2,5 години	
				3 години	
				3,5 години	
				4 години	
3	Проведення екскурсій за індивідуальним замовленням (група до 5 осіб)	1 година	60,00	1 години	60,00
				1,5 години	90,00
				2 години	120,00
				2,5 години	150,00

4	Проведення екскурсії по експозиції (для групи 5-20 осіб)				
	- «Історія фортифікацій XV – XVII століття» в Казематній башті				
	- «Фортифікаційні укріплення Кам'янця» в Руській брамі				
	- «Археологічна кераміка з фондів НІАЗ «Кам'янець» і «Подільська люлька» в східних корпусах Руського магістрату				
	- «Кам'яне мереживо міста» (лапідарій) у внутрішньому дворику Руського магістрату				
	Для групи до 5 осіб	-	30,00	-	30,00
	Для групи 5-20 осіб	-	60,00	-	60,00

У таблиці наведено досить різноманітний вибір екскурсії за тематичною спрямованістю і для туристів, які не вперше приїжджають до міста, але для більшого попиту доцільно було б розробити екскурсії спрямовані на різні категорії населення: за професійною спрямованістю, за віковою структурою та ін.

Також екскурсійні послуги надають приватні підприємства: такі як готель «7 Днів» та Кам'янець-Подільське бюро подорожей та екскурсій та ін.

Таблиця 2.2

Екскурсії по місту Кам'янець-Подільський від готелю «7 Днів»

Номер маршруту	Назва	Об'єкти	Тривалість екскурсії
1.	Загальна оглядова	Середньовічний замок (14-17ст.), Міська Ратуша (16-18 ст.), Костел св. Апостолів Петра і Павла (16ст.), Домініканський Монастир (15-18 ст.), Вірменський квартал і Миколаївський Собор (15-18 ст.)	3,5 год
2.	Пішохідна екскурсія Кам'янцем «Три народи – одне місто»	Польська та руська брама, Кафедральний костел Петра і Павла, Домініканський костел, Церква Св. Миколая, Міська Ратуша в центрі Старого міста, Польський, Вірменський і Руський ринки	3,5 год
3.	Пішохідна екскурсія Кам'янцем «Фортифікації та оборонні об'єкти міста»	Польський, Руський, Турецький бастіони, Старий та Новий замки	3,5 год
4.	«Мости старого Кам'янця»	Крім основних Кафедральний костел, Ратуша, Польський ринок, Вірменський ринок і Стара Фортеця, до екскурсії входять мости Новопланівський (XIX століття), Замковий міст (XIV століття), і Старий міст (XIX століття).	4-5 год
5.	Пішохідна екскурсія «Сліди єврейської общини в історії Кам'янця»	єврейські квартали, колишня синагога, єврейський ринок	4-5 год

Отже, туристи відвідуючи Кам'янець-Подільський можуть скористатися екскурсійними послугами на базі Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець», Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, проїхатися у електромобілі або замовити пішохідну екскурсію в приватних підприємствах.

За останні роки розвитку туристичної індустрії традиційним стало для Кам'янця-Подільського проводити безліч фестивалів: від фестивалів історичної реконструкції «Forpost», «Terra-Heroica», до музичних фестивалів класичної («Опера в мініатюрі») та сучасної музики («Respublica»). Деякі фестивалі мають під собою глибокий історичний ґрунт і захоплюють туристів не тільки своїм сучасний колоритом, а й глибоким сенсом та вдалістю їх відтворення. Деякі фестивалі вже мають навіть цілу історію свого створення.

Візьмемо для прикладу фестиваль повітроплавання, який приурочений до визначної історичної події, так саме в Кам'янці-Подільському вперше була запущена в небо повітряна куля. Одним із джерел на підтвердження зародження повітроплавства у Кам'янці-Подільському є подільська рукописна газета, в якій йдеться «від 21 серпня 1784 року з Кам'янця, морочилися тут над повторним запуском кулі, в якій Каспровичу, вчителеві фізики, з вояком від гренадерів було звелено пливти у повітрі, але з цього нічого не вийшло, куля згоріла, а охочі летіти залишилися на землі». Така була реакція тогочасної преси на непересічну спробу підняти у небо власний аеростат [23].

Дивовижним спортом зацікавилася компанія «ТНК», яка у травні 2003 р. в Кам'янці-Подільському профінансувала іменний кубок «ТНК - Balloon Cup». Вільні польоти над містом, екстремальний проліт під мостом «Стрімка лань» та звісно незабутнє лазерно-світлове шоу куль на фоні Старого замку «Night glow» - все це привабляло десятки тисяч туристів до нашого міста. Добра традиція збиратися у місті над Смотричом зберіглася до сьогодні. Паралельно у місті відбувся міжнародний кубок повітроплавання «Повітряне братерство», як перший з чотирьох етапів Кубка України [24].

Традиційно кожного року в середині квітня Кам'янець-Подільський анонсує на всю Україну про відкриття туристичного сезону. Ця подія проходить особливо, через те, що під це свято розробляється ціла концепція та гасло, під яким проходить туристичний сезон. В цей день присутні всі туристичні фахівці та ті, хто є зв'язаний з туристичною інфраструктурою міста. Також турист може ознайомитися з фестивалями які, анонсуються та будуть проведенні цього туристичного сезону. Святкові ярмарки, атракціони, веселі конкурси та концерти ваблять на відкриття сезону туристів зі всіх куточків України.

Зрозуміло, що багаторічну традицію проведення активного відкриття турсезону змінено у зв'язку із пандемією COVID 19 та повномасштабним вторгненням Росії в Україну. Однак, усі ми віримо у тимчасовість даної ситуації та продовжуємо вивчати, удосконалювати та розробляти ідеї розвитку фестивалів у місті, котрі будуть реалізовуватися після перемоги.

У Кам'янці-Подільському щороку в травні проходить фестиваль «PortaTemporis» («Брама часу») в ході якого проводиться штурм Руської брами та лицарські турніри (двобої та бугурти). Руська Брама як і сотні років тому стала свідком звитяг, шалених емоцій, хоробрих вчинків та доблесті. Фестиваль відображає штурм, в ході якого відтворено події минулих сторіч. Сам турнір проходить протягом кількох днів, де бійці змагаються у різних номінаціях: «щит-меч» (кожен із бійців має у руках щит і меч), «нестандарт»(кожен із бійців користується нестандартними видами зброї: сокири, алебарди тощо), «4x4». У фестивалі беруть участь гурти та клуби історичної реконструкції України та іноземні представники. Упродовж кількох днів глядачі мають можливість побачити відтворення військового наметового табору, штурм фортифікаційного об'єкту «Руська брама», стародавні ремісничі цехи, змагання серед кращих лучників, виступи вуличних театрів, лазерно-світлове дійство на Середньовічну тематику, унікальні постановки фаєр-шоу, слухають музичні твори XIV-XV ст. Турнірні бої стають справжнім видовищним дійством, повний бойовий контакт, брязкіт зброї та шалений драйв. Фестиваль «Porta

Темрогіс», дійсно є брамою, котра повертає глядачів у минуле та дає змогу відчувати колорит тих часів [25].

Щороку в липні Кам'янець-Подільський поринає у сиву давнину. Проводиться міжнародний фестиваль середньовічної культури «Форпост». За звання найкращого воїна змагаються понад півтисячі фанатів лицарського життя. Уперед у минуле під барабанний бій та звуки трубадурів. Колона учасників фестивалю крокує до міської ратуші. Поруч із шотландськими горцями – козаки та ординці, вікінги та польські шляхтичі, селянки й вельможі. А за фортечними мурами – все, як і п'ять століть тому. У казанах вариться юшка, чоловіки займаються зброєю, дами серця допомагають. Лучники тренуються перед боєм, козаки начищають шаблі, а хто просто відпочиває. Середньовічні пристрасті вирують щороку в липні впродовж трьох днів. Крім лицарських двобоїв – стрілецькі турніри, метання списа та перетягування канату [26].

Військово-історичний фестиваль «Кам'янець у добу УНР». Згідно історичних джерел Кам'янець-Подільський був певний час столицею Української Народної Республіки. Силами груп військово-історичної реконструкції робиться спроба наблизити глядачів до того героїчного часу. Перед присутніми проходять у бій урочистим кроком підрозділи армій УНР, більшовиків, ЗУНР, Польського війська Юзефа Пілсудського. Історичну ауру періоду Української революції доповнюють музичний репертуар, конкурс патріотичної пісні, мистецькі виставки, театральні постановки [27].

Фестиваль «Республіка» - це три дні музики та стріт-арту. Ідея фестивалю – винести мистецтво поза стіни галерей, музеїв, академій, на вулиці міста, перетворивши депресивні райони міста на музей соціального та територіального мистецтва. Вулична культура та вуличне виховання не обов'язково мусять нести негативне забарвлення. Якщо вулиці та будівлі сірі та брудні – нічого гарного там не виросте, але якщо вулиці перетворити на картинну галерею, то дитина, що зростає на такій вулиці, виросте зовсім іншою, тому що те що ти бачиш і є твоє життя. Мета фестивалю – створення якісного

культурного продукту на периферії, підтримка та зацікавлення сучасним мистецтвом широких мас населення шляхом його вплітання в соціальну мережу громадського простору. Фестиваль проходить щорічно у вересні місяці [28].

Фестиваль «Октобер фест». Організований для любителів добре відпочити, цінителів пива і розваг. Необмежена кількість пива і смачних закусок, всілякі забави і традиційні пивні пригощання, запальні виступи фольклорних і полі-колективів, у тому числі зірок української естради, і ще багато цікавого. Лише у Кам'янці-Подільському до моря пива, розваг і музики догадуються польоти на повітряних кулях. Відважні повітроплавці злетять назустріч сонцю, і всі охочі зможуть не лише насолоджуватися різними сортами пива і традиційними пивними закусками, але і дивовижним видовищем – польотами аеростатів над унікальним містом і його фортецею [29].

У Кам'янці-Подільському у 2021 р. планували упродовж року провести понад 50 місцевих, всеукраїнських і міжнародних фестивалів.

«Опера і класична музика, поетичне і театральне мистецтво, фольклорні та екстремальні розваги і, звісно ж, яскраві історичні реконструкції та повітроплавні змагання. Кам'янець дивуватиме і вабитиме туристів справжнім калейдоскопом фестивалівних вражень. Усі вони занесені до календаря», – йдеться у повідомленні.

Зокрема, навесні в місті планують провести всеукраїнський поетичний фестиваль «Поділля-Орен», всеукраїнський фестиваль історичної реконструкції та експериментальної археології «Історичний пікнік на замку в Кам'янці», міжнародний фестиваль вуличної їжі та напоїв «Кам'янець» та інші [30].

Із об'єктивних причин ряд фестивалів не проводився, інші проходили в іншому форматі, проте усі задуми представники турбізнесу зможуть втілити після перемоги.

Усі фестивалі міста можна поділити на такі категорії:

- екстремальних видів спорту;
- військово-історичні;
- музичні;

- культурно-мистецькі;
- гастрономічні;
- літературно-поетичні;
- інші.

Найбільшу частку за статистичними даними останніх років займають екстремальні та культурно – мистецькі, наступні військово – історичні та музичні, далі літературно-поетичні та гастрономічні. Це дає змогу зрозуміти, яких фестивалів замало, яких достатньо і в якому напрямку потрібно розвиватися місту в плані туристичних подій.

Рис. Кількість фестивалів 2020 рік

Щорічно фестивалі відвідує велика кількість туристів як з України так із закордону. Притік туристів під час фестивалів є важливою складовою прибутку туристичної сфери загалом та інших галузей економіки міста.

Розвиток ділового туризму в місті. Поняття «діловий туризм» з'явилося не так давно. У світі про нього заговорили як про прибутковий і самостійний вид туризму в 70-80-х рр. ХХ ст. Нині він належить до найприбутковіших субгалузей туризму.

Діловий туризм – це поїздки, пов'язані з виконанням фахових обов'язків з метою відвідування об'єктів, що належать фірмі або становлять для неї певний інтерес називаючись «бізнес-поїздками».

До сфери ділового туризму зараховують організацію різних конференцій, семінарів, симпозіумів, а також виставки, ярмарки, а дехто з дослідників – і «човниковий» туризм, який здійснюють дрібні оптові торговці задля закупок або продажу дрібних партій популярних товарів. Такі короткотермінові поїздки можуть відбуватися в середині країни або навіть за її межами. Поруч із поїздками на конгреси та виставки до ділового туризму фахівці відносять інтенсив – тури. Поняття «інтенсивний» (франц. *intensify* від лат. *intencio* – посилення) пояснюється як спонукальний, заохочувальний. У польській літературі його ще називають «мотиваційним». Під цим видом туризму розуміють поїздки у вигляді заохочень за досягнуті успіхи в роботі, започатковані у 60-х рр. в США. Приблизно через 15-20 років вони стали популярними в Європі, а згодом – в азійських країнах. Заохочувальні тури нині вважають маркетинговими та менеджерськими інструментами для досягнення мети. Особливістю ділового туризму є те, що це зазвичай дорогі поїздки, яким відповідають послуги найвищого класу і на яких впливає чинник сезонності [31].

У Кам'янці – Подільському є доволі велика база для ділового туризму яка напрацьована з роками. Зокрема у місті діють два університети – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка та Подільський державний інститут у стінах котрих щорічно проводяться конференції, круглі столи, симпозіуми різного рівня від регіонального до міжнародного. Кам'янець-Подільський часто відвідують фахівці з Польщі, Білорусі, Литви, Чехії, Словаччини та багатьох інших країн та діляться з нашими спеціалістами передовим досвідом у профільних питаннях, разом вирішують важливі наукові дилеми та обґрунтовують нові теорії.

Також в приміщеннях готелів «7 днів», Клеопатра, Гала-готель, Рейкарц діють конференц зали та кімнати для переговорів, в яких регулярно проводяться бізнес семінари та конференції.

Але варто підкреслити що разом з цим всі науковці та спеціалісти які відвідують Кам'янець-Подільський є туристами саме в сфері ділового туризму,

оскільки з робочим візитом вони так само подорожують хоча сам факт подорожі для них виступає другорядним, тобто туризм є виключно діловим. Та все таки, діловий туризм є майбутнім та потенціальним сектором для туристичної галузі міста.

Екстремальний та спортивний туризм. Екстремальний туризм – різновид туризму, який пов'язаний із певним ступенем ризику. Різноманіття видів екстремального туризму в наш час просто захоплює. Кожний вигадує щось особливо новеньке, аби лиш привабити туристів та просто любителів гострого відчуття. Турист вже змагається з природою: переборює гірські річки, гостює в небезпечних печерах, підкорює води океанів та морів, дізнається про небо за допомогою різноманітних пристроїв, і може злітати на декілька днів у космос.

Цей вид туризму відкриває найпрекрасніші куточки світу, пропонує неймовірні можливості, але завжди пов'язаний з небезпекою, тому вимагає хорошої фізичної та психологічної підготовки. Найпопулярніші види екстрим-туризму: спелеотуризм, рафтинг, альпінізм і скелелазіння. Головне в екстремальному туризмі – наявність природних умов для обраного виду відпочинку і досвідчених організаторів [32].

Усі маршрути екстремального туризму мають різні категорії складності. Більшість не вимагають багаторічного досвіду і ретельної підготовки, і, як правило, вони під силу будь-якій здоровій активній людині. Невід'ємний атрибут екстремального туризму є спорядження, спецодяг та належне взуття, які роблять екстремальний туризм дорогим. Від них значною мірою залежить життя туриста, і економити на безпеці не можна [33].

У Кам'янці-Подільському туристи та екскурсанти можуть отримати такі екстремальні заботи: роупджампінг, зіп-лайн (тролейна переправа), альпін-парк, політ на повітряній кулі тощо.

Такий вид екстремальної діяльності, як роупджампінг є досить молодим – йому всього кілька десятків років. Тим не менше роуп зміг здобути шалену популярність. Особливо у нас серед країн СНД. На заході цей вид екстремального відпочинку менш поширений і носить дещо інший характер.

Він, навіть, зветься там дещо по іншому – flying rope, або swinging rope на відміну від нашого rope jumping. Хоча походження стрибки з мотузкою мають суто західне коріння. Їх приписують відомому американському скелелазу Дену Осману. Роупджампінг (від англ.: rope – мотузка, jumping – стрибки) – це стрибки з відносно невисоких об'єктів (мостів, будівель, вишок, труб і прямовисних скель) з використанням альпіністичних мотузок для втримання стрибуна.

Безпека понад усе. Власне якщо все розраховано правильно і використовується відповідне спорядження, то ніякого ривка не відчутно. Альпіністичні мотузки (так звана «динаміка») практично повністю гасять можливий ривок, і Вас в кінці польоту плавно виносить на «маятник». Окрім того, всі елементи системи: карабіни, мотузки, спускові пристрої – дублюються, щоб виключити можливість непередбачуваної ситуації при відмові будь-якого елемента спорядження. Хоча при використанні відповідного сертифікованого спорядження відомих виробників можливість відмов зводиться до мінімуму. Цим і відрізняється роупджампінг від банджі-джампінгу – стрибків з гумовим канатом, який в свою чергу походить від ритуалу Нагол у племені Вануату, що проживають на острові Пентекост [34].

Для досвідчених подорожуючих є можливість замовити спеціальне спорядження та інструктора для скелелазіння.

В останні роки велосипедний туризм стає досить популярним не лише в Україні, але і в Кам'янці-Подільському. Велосипедний туризм є популярним видом відпочинку. Зростання його популярності пов'язане з модою на здоровий спосіб життя в цілому, оскільки велоспорт є одним з найбільш екологічних і корисних для здоров'я видів туризму. Він приваблює не тільки відчуттям швидкості, свободи, а й цікавими екскурсіями, а також можливістю повноцінного відпочинку на природі. У місті для велотуристів обладнанні паркувальні місця та велодоріжки.

2.2. Туристична інфраструктура та туристичні потоки міста.

У Кам'янці-Подільському досить розвинена інфраструктура. До міста можна дістатися потягом та автобусом. До Кам'янець-Подільського залізничного вокзалу щодня приїжджають потяги з Чернівців, Києва, Хмельницького, Львова, Ужгорода. Автобусні сполучення є майже зі всіма великим центрами України та декількома закордонними центрами. Також у місті функціонують декілька служб таксі. Є навіть одна таксі-служба, котра працює виключно на електромобілях [35].

В місті діють більше 15 готелів різної зірковості, за містом є садиби та невеличкі пансіонати. Цікавими для туристів є заклади харчування яких налічується більше 40.

Таблиця

Готелі та садиби м. Кам'янець-Подільський та його околиць

Назва	Зірок	Контакти
Готель «Гетьман»	4	м. Кам'янець-Подільський, Польський ринок, 8. Телефон: +380675882215. http://hetman-hotel.com.ua
«Gala-hotel»	3	м. Кам'янець-Подільський, вул. Лесі Українки, 84. Телефон: (03849)28106, 91761, 91769, 91857 http://gala-hotel.com
Готель «Клеопатра»	4	вул. Татарська, 19 тел. +38 (03849) 9-06-98 http://kleopatra-kp.com
Готель «7Днів»	3	м. Кам'янець-Подільський, вул. Соборна, 4. Телефон: (03849)3 03 92, 3 03 22. http://7dney.com
Готель «Ксенія»	1	м. Кам'янець-Подільський, Жванецьке шосе, 3. Телефон: (03849)20379, 28613, 80673828524. http://xenia.org.ua
Мотель «Фільварки-центр»	–	м. Кам'янець-Подільський, вул. Лесі Українки, 99. Телефон/факс: 8(03849)9-09-99, 9-16-99. http://filvarki.km.ua
Готель «Тарас Бульба»	–	м. Кам'янець-Подільський, вул. Старобульварна б. Телефон: (03849) 9 06 33, +380 067 381 15 54 http://taras-bulba.com.ua
Готель «Reikartz»	–	м. Кам'янець-Подільський, вул. Старобульварна, 2. Телефон: 38(03849)912-10, 38(03849)912-15.
Готель «4 сезони»	–	м. Кам'янець-Подільський, вул. Червоноармійська, 33. Телефон: +380 (097) 673-57-12; +380 (097) 673-57-10 http://www.4sezony.com.ua
Пансіонат з лікуванням «Поділля»	–	м. Кам'янець-Подільський, вул. Лесі Українки, 122. Телефон: (+38 03849) 3-83-80 Факс: (+38 03849) 3-83-80 http://www.pansionat-podillya.narod.ru
Готель «Марія»	–	м. Кам'янець-Подільський, вул. Данила

		Галицького,16. Телефон: +38 (03849) 5-05-04, 8 (097) 711-55-22, 8 (067) 384-10-58 http://maria.km.ua
Приватний готель «Ніка»	–	м. Кам'янець-Подільський, вул. Нагорна, 31. Телефон: 8-067-811-29-68, 8-097-456-72-41
Готель «Констанція»	–	м. Кам'янець-Подільський, вул. Середня, 32. Телефон: +38 (03849) 290144 8, (03849) 2 81 37, 8 (097) 747 19 70
Готель-сауна «Каприз»	–	м. Кам'янець-Подільський, вул. Лесі Українки, 122. Телефон: +3803849-31221, +38-0972576723
Мотель «Монте Крісто»	–	м. Кам'янець-Подільський, вул.Лесі Українки, 22. Телефон:+38 (03849) 2-882-20, 2-08-88, 097300-90-35. http://monte-kristo.net
Міні-готель «Біля річки»	–	м. Кам'янець-Подільський, вул.Онуфрієвська,5 Телефон: +38 097 2581734, +38 097 5696528 http://hotel-kp.com.ua
Готель сімейного типу «МАХІМА»	–	проспект Грушевського 41б, Телефон: +38-096-918-77-66, +3849 -5-02-52 http://maximahotel.com.ua
Гостинний двір Хмільна застава	–	с.Сокіл 0974808111
Садиба Villa Ruben	–	с. Жовтневе, вул. Сковороди, 9 9-63-18, +38(097)212-03-86 villaruben.com.ua villaruben@i.ua
Садиба Білосніжка	–	с.Сотрич тел.: 0672745721
Садиба Веселка	–	с.Сокіл 0971554150
Садиба Дубок	–	с. Кізя-Кудренецька, 0675937916
Садиба Едем	–	с.Довжок 0974567246
Садиба Зелена миля	–	с.Сокіл тел.0972640332
Садиба Калина	–	с.Сокіл, 0966625343
Садиба Катерина	–	с.Цвіклівці, тел.:0964579202
Садиба Квіткова	–	с. Колибаївка, тел.:0503391697
Садиба Пілігрим	–	с.Суржинці, тел.: 0673032532
Садиба Садиба	–	с.Сотрич, тел.: 0679815939

Заклади харчування у Кам'янці-Подільському представлені декількома елітними ресторанами, закладами середнього класу та фаст фудами. У місті функціонують кафе як в українському та середньовічному стилях, також можна

скуштувати страви різних національностей. Позитивну атмосферу міста забезпечують затишні кав'ярні.

Заклади харчування м. Кам'янець-Подільський

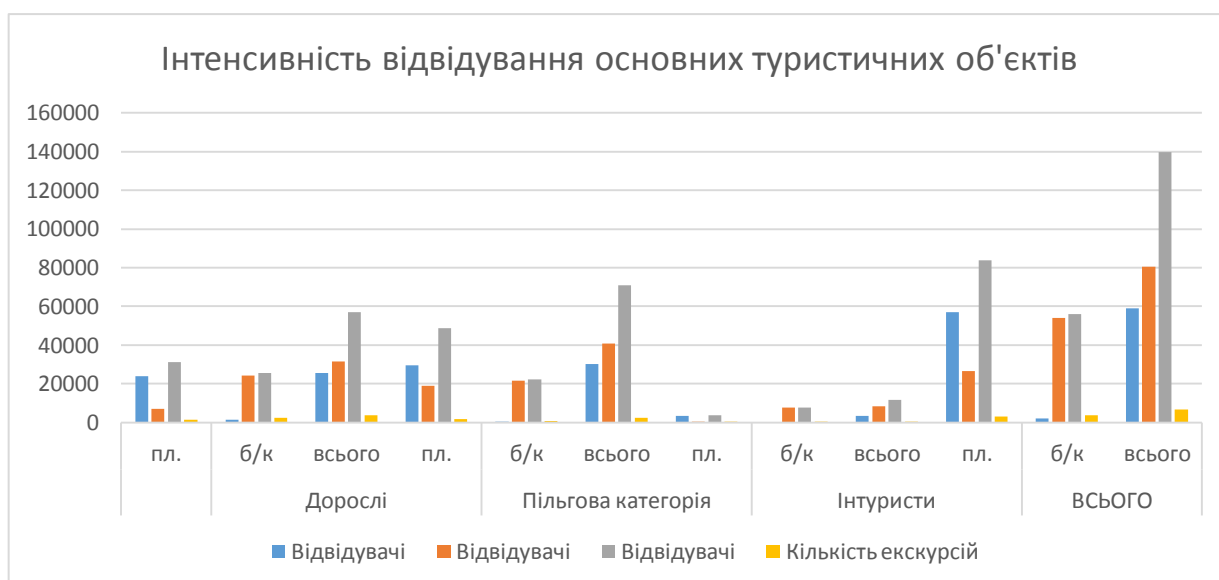
Назва	Тип закладу	Адреса
Pizza Vix (ПіцаБікс)	піцерія	Кам'янець-Подільський, вул. Соборна 18
Бломанже	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Симона Петлюри 4а
Три ставки	ресторан	Кам'янець-Подільський, Шосе Хмельницьке 1/17
Княжий двір	ресторан	Кам'янець-Подільський, вул. Північна 90А
Під брамою	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Замкова 1А
Гетьман	ресторан	Кам'янець-Подільський, пл. Подільський ринок 8
Кав'ярня на Зарванській	кав'ярня	Кам'янець-Подільський, вул. Зарванська 11
Ачма	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Татарська 23
Сакура	бар	Кам'янець-Подільський, вул. Гагаріна 63
Ніка	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Старобульварна 4
Ля мажор	ресторан	Кам'янець-Подільський, вул. Драгоманова 14а
Онлайн ресторан Панда Суші Хаус	ресторан	Кам'янець-Подільський, вул. Героїв Небесної Сотні 10
Козацька застава	ресторан	Кам'янець-Подільський, вул. Холодноярська 13
Лондон	ресторан	Кам'янець-Подільський, вул. Князів Коріатовичів 11
Primavera (Прімавера)	ресторан	Кам'янець-Подільський, вул. Старобульварна 2
Тераса. Піца & Гриль	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Соборна 4
Крила	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Лесі Українки 30Б
Львівські круасани	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Соборна 23
City Bluz (City Blies)	кафе	Кам'янець-Подільський, пр. Грушевського 17а
Монте-Крісто	ресторан	Кам'янець-Подільський, вул. Лесі Українки 24
Версаль	ресторан	Кам'янець-Подільський, вул. Князів Коріатовичів 25
У нас на районі	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Васильєва 15
Фараон	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Князів Коріатовичів 58/1
Витребеньки від Диканьки	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Князів Коріатовичів 4а
Vecchia Citta (Старе місто)	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Драгоманова 12Е
Хінкальня	ресторан	Кам'янець-Подільський, вул. Князів Коріатовичів 9
Кава від Поліцмейстера	кафе	Кам'янець-Подільський, вул. Старобульварна 8
Мрія Козака	кафе	Кам'янець-Подільський, пл. Вірменський ринок 2
Команда	паб	Кам'янець-Подільський, вул. Домініканська 2Б

Також гості міста можуть відвідати розважальні заклади: боулінг клуб «Галактика», що знаходиться у Гала-готелі. Провести вечір у нічному клубі Сіті-фешн, або зіграти у більярд в пабі Авеню-клуб. Цікавинкою та новинкою для туристів є розважальний центр «Go». У місті функціонують також 2 кінотеатри: Сінема та Дружба. У Кам'янці-Подільському є потреба в покращенні дитячої та молодіжної інфраструктури міста. Наразі наявні ресурси є занадто примітивними та не відповідають вимогам часу.

Загалом, інфраструктура Кам'янця-Подільського є різноманітною та цікавою, де кожен турист може знайти собі заняття за смаком та гарно поєднати відпочинок з дозвіллям.

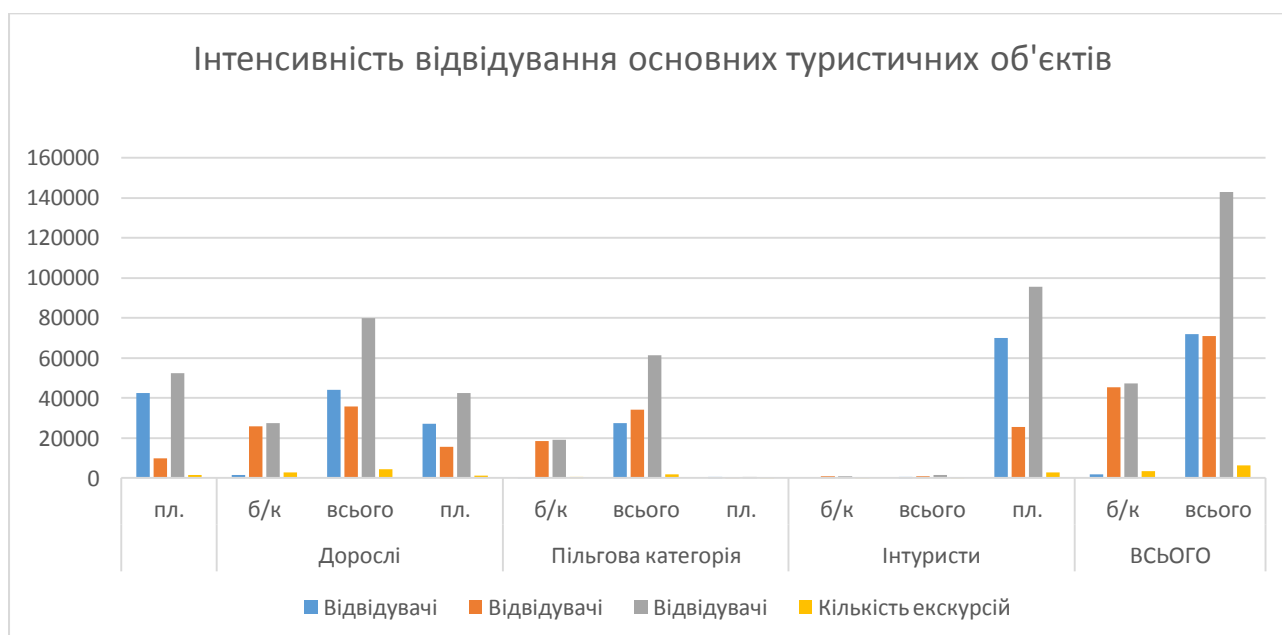
Для кожного міста одним з важливих елементів є визначення кількості туристів. Саме спостереження та збирання статистичних даних можуть допомогти у роботі та розробці стратегії розвитку міста надалі. На жаль у місті немає спеціального органу, який би вів точну статистику з туристичної діяльності, але таким видом спостереження займається туристично-інформаційний центр (ТІЦ) міста, який є одним з відділів Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Єдина статистика, яка ведеться ТІЦ – це дані по відвідуванню фортеці, картинної галереї, ратуші, костелу та музею археології. Нижче у таблицях та стовпчикових діаграмах наведені дані по відвідуваності відділів Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника за 2018-2020 рр., які дають наступну інформацію для аналізу та роздумів. Ми використовуємо такі умовні позначення: б/к – безкоштовний вхід, пл. – платний вхід. Всіх відвідувачів поділено на 3 категорії: дорослі, інтуристи, діти, школярі, студенти (пільгова категорія).

2018

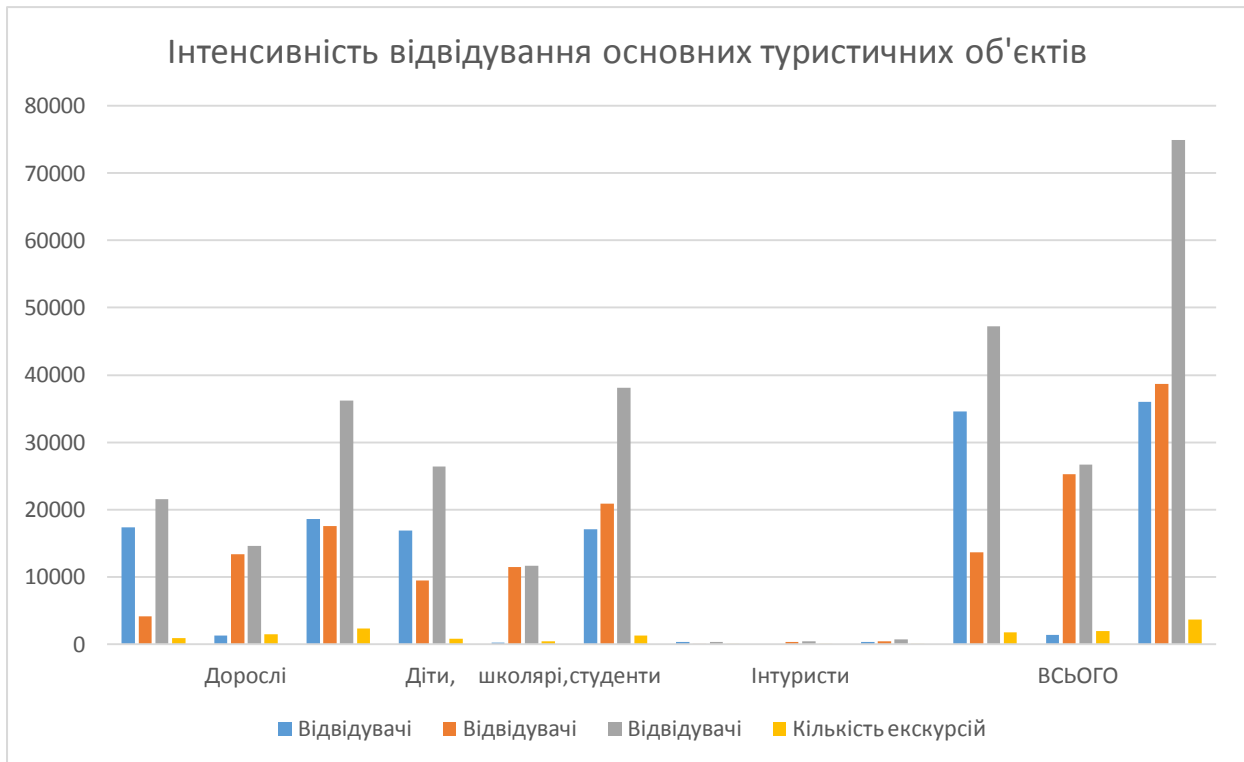
З огляду статистичних даних робимо висновки за 2018 рік найбільша кількість відвідувачів – пільгова категорія, а найменша – іноземні туристи. Платні екскурсії користуються найбільшим попитом у інтуристів.

2019

З огляду статистичних даних за 2019 рік приходимо до висновку, що порівняно з попереднім роком суттєво збільшилася кількість дорослих туристів. Кількість туристів загалом має також позитивний приріст (див. діаграму динаміка туристичних прибуттів).

Про відвідування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника за I півріччя 2020 р.

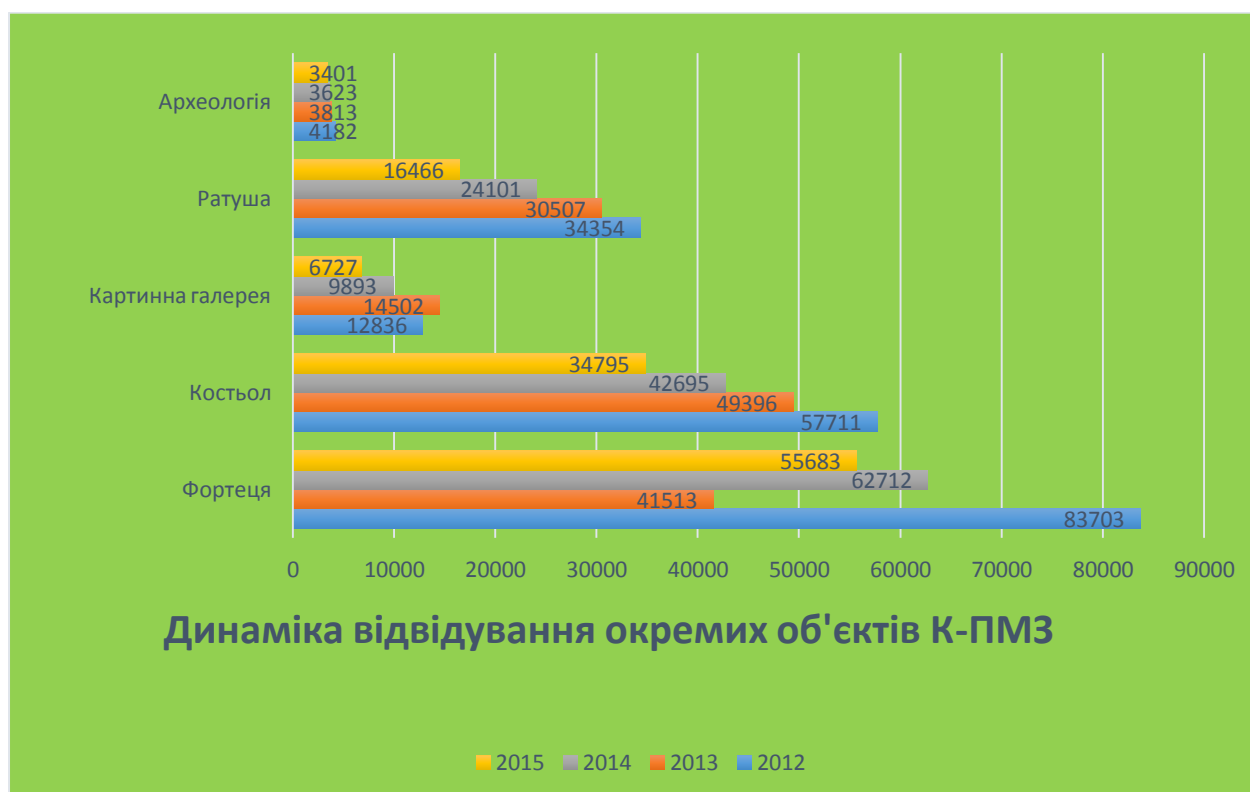

За перше півріччя 2020 року ситуація майже не змінилася, лідирують категорії «дорослі» та «пільгова», натомість вагомо знизилася кількість іноземців, на що ймовірно вплинула військово-політична ситуація та епідеміологічна ситуація в Україні.

**Порівняльна інформація
про відвідування об'єктів К-ПДІМЗ за 9 місяців 2019р. та 9 місяців 2020 р.**

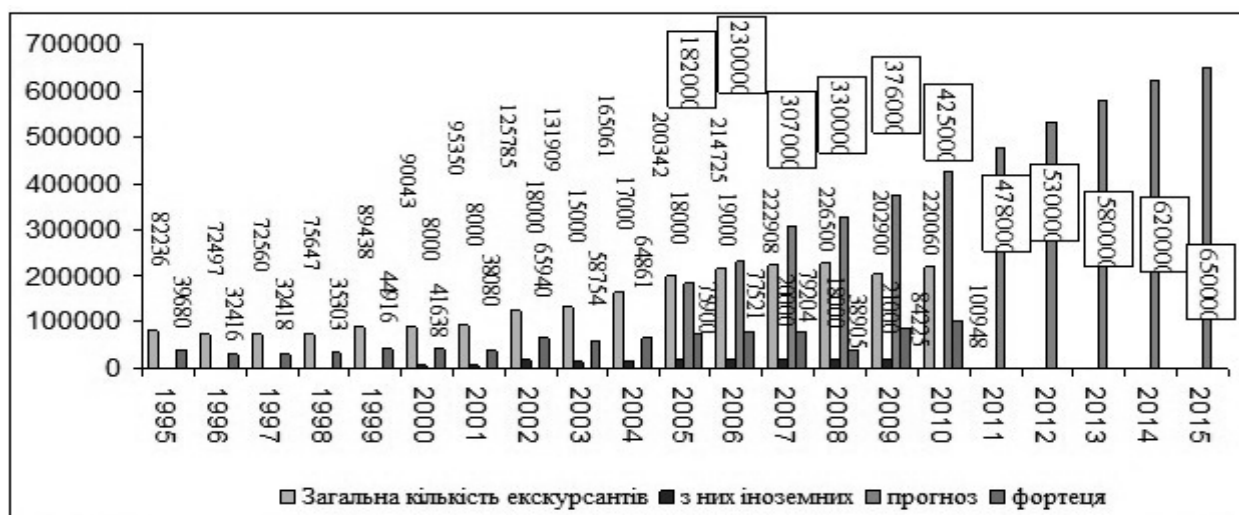
2019 рік			2020 рік		
Об'єкт	кількість відвідувачів	кількість екскурсій	кількість відвідувачів	кількість екскурсій	
Фортеця	51518	1520	55683	2412	
Костьол	30654	2654	34795	3178	
Картинна галерея	7384	237	6727	203	
Ратуша	19462	423	16466	412	
Археологія	3133	189	3401	207	
Всього	пл.	77261	2208	64939	2808
	б/к	34890	2815	50555	3527
	Разом	112151	5023	113283	6223

На даній таблиці можна побачити зміни та позитивні зрушення в 2020 році порівняно з 2019 роком: за 9 місяців у 2019 році об'єкти відвідало більше туристів ніж у 2019 р.

З даного графіка чітко видно, що за 4 роки лідером щодо відвідуваності серед об'єктів музею є фортеця, хоча у 2018 році найвищого показнику досяг Кафедральний костел Петра і Павла. Інші об'єкти музею на жаль залишаються поза увагою, через те, що екскурсії часто оминають ці об'єкти, та тими вулицями, де знаходяться об'єкти не проходять основні туристичні маршрути. Також задля зацікавлення ними, потрібно проводити більшу рекламу та візуалізацію, яка б привертала увагу туристів.

Динаміка туристичних потоків до міста за останні 5 років значно зменшилася. На сьогоднішній день Кам'янець-Подільський відвідує кожного року десь біля 150 тис. туристів. Раніше ця поділлка досягала 425 тис. на рік. Візьмемо для порівняння динаміку кінця ХХ - поч. ХХІ століття. (див рис.)

В даній діаграмі можна простежити динаміку з 1995 до 2010 рр. та прогнози до 2015 року. На жаль, ці прогнози не стали реальними через ряд факторів:

1. Світова економічна криза
2. Нестабільна військово-політична ситуація в Україні
3. Відсутність інновацій та відповідної інфраструктури

На даний час місто намагається повернути покращити ситуацію, яка склалася розвиваючи місто та плануючи нові стратегії розвитку, які б вивели туристичну індустрію на новий рівень та привернули увагу туристів. В країні другий рік триває війна і очевидно, що це завдало непоправних збитків туристичній та готельно-ресторанній справі. Проте, навіть в умовах війни розробляються стратегії розвитку та будуються плани по відновленню індустрії гостинності.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ

3.1. Питання збереження історико-культурної спадщини міста.

Для вирішення проблем відродження і збереження об'єктів історико-культурної спадщини в країні необхідно виконати низку завдань. В першу чергу слід розробити збалансовану довготривалу державну програму розвитку пам'ятко охоронної галузі. Також потрібно продовжувати вдосконалювати відповідну нормативно-правову базу, зокрема створити чіткі законодавчі гарантії щодо забезпечення прозорих умов здійснення передачі в оренду, концесію чи приватизацію об'єктів історико-культурної спадщини з метою залучення стратегічних інвесторів, здатних забезпечити належний рівень охорони та збереження історичних пам'яток і перетворення їх в об'єкти туристичної інфраструктури. Крім того потрібно створити ефективну систему контролю відповідних державних структур за належним рівнем збереження інвесторами історичних пам'яток з встановленням більш жорсткої адміністративної і навіть кримінальної відповідальності в разі пошкодження, руйнування історичних пам'яток чи використання їх не за призначенням [36].

На сьогодні туризм виступає одним із основних чинників формування пам'ятко охоронних тенденцій у всьому світі. Збереження пам'яток історії та культури все більше популяризується у контексті збереження навколишнього середовища. Однак існує ряд досі не вирішених проблем пов'язаних із реєстрацією, наданням режиму схоронності, туристичним перевантаженням пам'яток історії та культури, перетворення їх у об'єкти туристичної атракції.

Слід відзначити, що як на загальнонаціональному, так і на міжнародному рівнях відсутній належний рівень популяризації української історико-культурної спадщини та заходів щодо її охорони [37].

В умовах сучасних ринкових взаємовідносин нерухомі пам'ятки міст і містечок Подільського краю слід розглядати як об'єкти, що мають велике соціально-культурне значення та як об'єкти потенційного інвестування у

розвитку фінансових, технічних, науково-технологічних засад формування сфери охорони культурної спадщини [37].

Не слід забувати, що проявом національної гідності і самосвідомості є ставлення суспільства до своєї культурної спадщини – ступенем її вивченості, проникнення у глибини громадської свідомості. Збереження цінних історико-культурних об'єктів на основі законодавчо-правової бази, має забезпечити необхідні умови існування і нормального функціонування нерухомих пам'яток.

Без насичених пам'ятками маршрутів навряд чи можливий змістовний туризм, а розробки сьогоденних пам'яток знавців мало поєднуються з діяльністю туристичних установ [38]. А ті пам'ятки, котрі в зруйнованому чи напівзруйнованому стані дійшли до нашого часу, вже протягом нового часу є об'єктами, котрі мало відвідуються туристами. У зв'язку з непопулярністю даних об'єктів серед розробників турпродукту та через погану інфраструктуру.

Туристи у процесі своєї подорожі впливають своєю присутністю на ту чи іншу пам'ятку, шляхом туристично-рекреаційного навантаження, це стається внаслідок того, що пам'ятка є дуже привабливою та на неї звертають увагу найбільше. І здавалось би це добре проте надмірна увага з боку туристів теж має свої негативні сторони. Туристи забруднюють довкілля. За підрахунками Програми ООН з навколишнього середовища, щодня середньостатистичний турист залишає після себе один кілограм сміття. Туристи зазвичай використовують надто багато води, продуктів тощо. Від цього можуть страждати місцеві жителі. Шум, перенаселеність, забруднення навколишнього середовища, втрата самобутності, пошкодження історичних, архітектурних і релігійних об'єктів – усе це є наслідками масового напливу туристів. Зазначені проблеми потрібно враховувати при плануванні розвитку туризму [39].

Завдяки Старому місту, яке наразі є музеєм просто неба, Кам'янець-Подільський сьогодні надзвичайно привабливий для туристів. Сучасне Старе місто – це 4 майдани, 21 вулиця, 2 узвози та 5 провулків, тобто 32 топографічних об'єкти [40, с. 21].

У Кам'янці-Подільському налічується близько 150 пам'яток історико-культурного значення, серед них пам'ятки сакральні, фортифікаційні, палаци, житлові будинки. Кожна з пам'яток охороняється Національним історико-архітектурним заповідником «Кам'янець» згідно Статуту заповідника та ЗУ «Про охорону культурної спадщини». Пам'ятки перебувають у власності територіальної громади міста, району, державній, релігійних громад та у приватній власності. Але попри те, що пам'ятки охороняються Законом та перебувають на обліку цього недостатньо. Факт охорони передбачає догляд за ними, тобто належне обслуговування, реставрація, збереження цілісності та ін. На сьогоднішній день більшість пам'яток у місті є у задовільному стані, деякі краще збережені, деякі гірше. Та їх руйнація продовжується безупинно.

Нераціональне використання проявляється у постійному проведенні гучних забав, концертів та фестивалів поблизу пам'яток, що впливають своєю гучністю на їх цілісність. На жаль, і місцева влада і заповідник рідко звертають на це увагу. Хоча в останні роки, такий фестиваль як Республіка перенесли на так звані вали (Новий замок), який розташований позаду фортеці. Так, з однієї сторони якщо не проводити таких концертів біля фортеці втрачається екзотичність за якою приїжджають туристи, але з іншого боку, для гучних фестивалів де використовується досить потужна аудіо апаратура, слід відводити окремі місця, але на жаль з цим у Кам'янці-Подільському є проблема, і її вирішенню потрібен час та великі кошти.

Сьогодні міською владою вкотре направлено листи у всі можливі інстанції із закликом допомогти зберегти пам'ятки національного значення. Музей-заповідник постійно приймає участь у грантових програмах для отримання коштів на реставрацію.

Питання утримання пам'яток архітектури – проблема, що неабияк турбує міську владу, адже впродовж останніх років з державного бюджету майже виділялися кошти на їх підтримку, відновлення та реставрацію. З казни міста забезпечити їх належне утримання неможливо, адже на це потрібні десятки а то і сотні мільйонів гривень.

Отже, питання збереження пам'яток є дуже важливою на сьогоднішній день, адже саме вони сприяють тому, що Кам'янець-Подільський відвідує стільки туристів та екскурсантів і тому розвивається туристичний бізнес. Незважаючи на те, що місцева влада та громада намагається привернути увагу до цього питання. Але на жаль, процес реконструкції та виділення коштів з держбюджету не є швидким процесом, а пам'ятки надалі руйнуються. Однак, маємо зазначити, що в умовах військового часу кошти в основному направляються на отримання перемоги над Росією.

3.2. Перспективи розвитку туристичної галузі у місті.

Базуючись на проведеному дослідженні можна зробити певні висновки та оцінити перспективи розвитку туристичної галузі у місті, а також запропонувати окремі ідеї.

1. Формування брендів та їх розробка.

У Кам'янці-Подільському доволі повільний приріст туристів за останні декілька років порівняно з іншими туристичними містами і одним з факторів зниження є мала кількість туристичних брендів. Туристичний бренд – це послідовний набір функціональних, емоційних обіцянок цільовому споживачу, які є унікальними, значущими і найкраще відповідають його потребам. Бренд можна охарактеризувати як сприйняття в уяві споживача. Проте це багатопланове та багатозначне поняття слід розглядати в різних аспектах [41].

Провівши дослідження туристичних об'єктів Кам'янця-Подільського ми прийшли висновку:

- 1) в місті є об'єкти, які підлягають під брендинг;
- 2) є можливість та ресурси для розкрутки нових брендів (наприклад оригінальна мануфактура кави, винокурня, броварня, тютюнова мануфактура тощо);
- 3) на існуючому логотипі та гаслі потрібно розробити ряд дій щодо прощтовхування його на інших ринках (рекламна кампанія);

4) розвивати і надалі асоціації з містом – середньовіччя, турніри, унікальна природа, екстремальні види спорту і т. д.;

Розробка цих брендів призведе до розвитку туристичної інфраструктури міста за рахунок припливу туристів та появи нового конкуренто спроможного малого та середнього бізнесу, який на перспективу буде формувати нові туристичні ресурси.

2. Розробка нових туристичних анімацій.

У розділі туристичних анімацій місто Кам'янець-Подільський як туристичне місто звичайно ж має досить багато атракцій, анімація в туризмі – це діяльність з розробки та поданням спеціальних програм проведення вільного часу [42]. У місті широко представлене вуличне мистецтво стріт-арт, яким займається А. Зоїн, що за сумісництвом один з організаторів молодіжного рок-фестивалю Республіка. Останнім часом у зв'язку із ряду причин розвиток стріт мистецтва призупинено.

Туристичні анімації також потребують впровадження інновацій, зокрема на нашу думку тут варто звернути увагу на досвід європейських та українських туристичних міст. Так, наприклад, ми пропонуємо впровадження таких анімацій:

- 1) живі скульптури, які б діяли біля великих історичних пам'яток (основних місць притоку туристів) на протязі всього туристичного сезону;
- 2) гільдія вуличних музикантів;
- 3) школа вуличних танців, котра б показували свою майстерністю з певною регулярністю на протязі всього туристичного сезону та проводила різні танцювальні батли;
- 4) важливою туристичною інновацією з розряду анімацій також є відновлення колишніх функцій туристичних об'єктів та архітектурних пам'яток (за можливості), або створення музею історії цих об'єктів.

3. Розробка інновацій акцентованих на масові збори людей.

Кам'янець-Подільський як один з центрів фестивального туризму, фестивальна столиця України мусить підтримувати імідж. Цьому сприятимуть

розробка нових та цікавих дійств протягом року, які б вабили туристів зі всіх куточків України та дало б поштовх для більш частіших приїздів у місто. Високий сезон відвідування міста припадає з квітня по жовтень місяць, та на новорічні свята. Але чому б цей час не розтягнути на рік? Кам'янець-Подільський доволі цікаве туристичне місто, яке може приймати туристів круглий рік. Як це зробити?

На нашу думку, доречно було би створити фестивалі за інтересами різних людей, та новинка мусить бути такою якої ще тут не було, та запустити цей проект в низький сезон. Але сама подія має бути добре проанонсована, для того, щоб ні погодні умови, ні щось інше не змогли завадити поїздки.

Фестиваль може стосуватися будь чого: музика, кухня, фотомистецтво, скульптура і т. д. [44].

4. Інформаційна платформа.

Як показує досвід багатьох країн-лідерів у туристичній діяльності важливим елементом у розвитку туризму є поширення інформації та реклама.

У місті є достатня кількість реклами про послуги скоріше для населення ніж для приїжджих. Турист який вперше збирається приїхати до Кам'янця-Подільського одразу з першої спроби подивитися що є у місті та як замовити столик у ресторані та готель змушений буде за допомогою інтернету шукати різні сайти де є все що його цікавить [45]. Тобто проблема є у тому що на сьогоднішній день у місті є відсутній один офіційний інформаційний контент, де б турист зміг мати попередню всю інформацію про інфраструктуру, події та цікавинки міста. Наявність одного сайту допоможе зекономити час туристів, та залишити приємне враження від подорожі, а отже зможе знову сюди повернутися, що є цінним для турбізнесу загалом. Також сайт допоможе зорієнтувати відвідувачів у часі проведення фестивалів, їх офіційні дати, час та програми, купівля квитків і т. д. І врешті навіть допоможе знайти розклад громадського транспорту, його маршрути тощо.

Ще однією важливою справою для міста є його популяризація за межами області та країни. Маючи досить велику кількість міст-партнерів, потік

іноземних туристів є невеликим. Було б більш раціонально укласти договори з такими містами про плідну співпрацю, обміну студентами, та реклами туристичних новинок та міста загалом. Гучна рекламна кампанія у декількох містах партнерах, значно розширить кількість туристів у місті та поверне вкладені ресурси досить швидко. Щодо популяризації Кам'янця-Подільського у інших містах – це теж є досить вдалою інновацією так як це наразі не застосовується в повній мірі. Для динамічного розвитку внутрішнього туризму, потрібна популяризація міста за межами області, країни, Європи. Це може бути здійснено через: безпосередню рекламу, участі у виставках, симпозіумах, з'їздах, конференціях та ін. [46].

Отже, для подальшого розвитку індустрії туризму потрібне вдале та детальне планування та впровадження нових інноваційних ідей, які б продовжували життєвий цикл Кам'янець-Подільського туристичного центру.

Індустрія туризму у місті зростає досить швидкими темпами. З початком XXI ст. Кам'янець-Подільський зміг стати одним з найбільших центрів туризму в Україні. Цікаве місце розташування та унікальні пам'ятки історії та природи зуміли створити неповторний образ, який вабить туристів кожен рік, а жителів міста та інших зацікавлених осіб творити цю індустрію, яка обслуговує, приймає туристів та підіймає потенціал міста випереджаючи інші міста такі як Київ та Львів своїми своєрідними концепціями розвитку.

Попри всі свої потенційно важливі та перспективні ідеї, дійсністю є те, що місто має свої недоліки та переваги у розвитку історико-культурного туризму, який лежить в основі всього іншого. Для міста Кам'янця-Подільського історико-культурний туризм є основним у порівнянні з іншими видами туризму, це пояснюється тим, що приїжджаючи до міста, турист не може оминати відомі пам'ятки, які є брендом та славляться на всю Україну. Тому аналізуючи історико-культурний потенціал міста, та виділяючи його переваги та недоліки слід підходити всебічно: тобто потрібно звертати увагу на складові туризму та на все, що має причетність до його функціонування та діяльності.

Туристична інфраструктура міста є досить розвиненою проте має ряд недоліків. Щодо плюсів інфраструктури нашого міста: розвинена мережа готелів середнього класу; велика кількість закладів харчування; освітлення пам'яток; туристичне маркування; поява екскурсій на електромобілях та інше. До недоліків інфраструктури можна віднести: відсутність громадських вбиралень в достатній кількості; відсутність душових кабінок; відсутність готелів економ класу (типу хостел); відсутність п'ятизіркових готелів; погане залізничне сполучення; відсутність авіа сполучення; відсутність мистецьких майданчиків та великих концертних залів; недостатня кількість інформаційних центрів.

Загалом наше чарівне туристичне місто має велику базу для розвитку історико-культурного туризму та багатьох інших видів туризму.

ВИСНОВКИ

У результаті розв'язання поставлених у роботі завдань вдалось дійти до наступних висновків.

Україна може похвалитись багатою історією та різноманітною культурою, що відобразилось і закарбувалося у ряді пам'яток, які є важливими туристичними ресурсами для історико-культурного туризму. Серед них варто зазначити пам'ятки періоду Київської Русі, спадщину національно-визвольної боротьби українського народу XVII століття, архітектурні шедеври, музеї та палаці, що відображають стилі різних епох.

Велика частина надбання українського народу складається зі знакових пам'яток, але на сьогоднішній день багато з них перебуває у аварійному стані і може бути зруйнована в будь-який момент. Хоча держава є основним джерелом фінансування реставрації цих пам'яток, коштів недостатньо. Тому важливо розглянути альтернативні джерела фінансування. Зокрема, Україна приваблює інвесторів, які зацікавлені у розвитку туризму. Однак, несприятлива законодавча база та інші чинники часто гальмують їх бажання вкладати кошти.

Кам'янець-Подільський завжди був відомий пам'ятками історії та архітектури, але підґрунтям для формування такої історії стало вдале місце розташування. Територія міста є багатою на природні ресурси: каньйон, ліси, р. Смотрич, озера, природні джерела є доповненням до формування туристичного враження про місто. Адже турист має змогу побачити не лише те, що чекає, а набагато більше, що ймовірно може покращити кінцевий настрій від поїздки та очікування, а отже захочеться приїхати ще раз. Як наслідок місто отримує позитивний імідж та більший попит як туристичний центр.

Для розвитку міста як туристичного центру ще початку 2000-х рр. місцева влада взяла курс на розвиток туризму. З тих пір одним з пріоритетних напрямків у розвитку міста є туристичний бізнес. У місті почала активно формуватися туристична індустрія: на сьогоднішній день налічується більше 50 закладів нічлігу та більше 100 закладів харчування. Місто активно співпрацює з

Державним історико-архітектурним заповідником «Хотинська фортеця», з Кам'янця-Подільського відправляються екскурсії у такі туристичні місця як Бакота, Чернівці, Маліївці, Самчики та в сторону Тернопільської області. Щороку у місті відкриваються нові заклади розваг, нічні клуби та різноманітні атракціони для туристів, що сприяє піднесенню туристичної галузі.

Екскурсійна база міста є досить широкою: туристи можуть замовити як окрему оглядову або тематичну екскурсію та мають змогу ознайомитися з містом користуючись послугами екскурсійних електромобілів. Важливою складовою атракційної привабливості міста є Державний історичний музей-заповідник «Кам'янець», він складається з 7 відділів, у яких можна ознайомитися з цікавими експозиціями, котрі висвітлюють різні епохи історії.

Майже кожного місяця Кам'янець-Подільський проводить різноманітні фестивалі, які збирають глядачів та учасників зі всіх куточків України та іноземців. Найпопулярнішими з них є: «Terra-Heroica», Кубок з повітроплавання, Respublika, «Forpost», «Кам'янецька турка», фестиваль опери та класичної музики, та ін. У цей час місто перетворюється на окремі сцени і майданчики з ярмарками, що додає йому неабиякого колориту та атрактивності.

Кам'янець приймає також туристів, які люблять спортивний екстрим. Скелелазіння, «роупджампінг», політ через каньйон – це не повний перелік послуг, які користуються попитом не один рік поспіль.

Задля забезпечення нормального функціонування туризму та формування стратегій розвитку міста важливим пунктом є туристичні потоки міста. Знання туристичних потоків міста допомагає визначити попит на послуги туристичної галузі, зокрема на готелі, ресторани, музеї, екскурсії тощо. Це дає можливість власникам бізнесу відповідно налаштувати свою діяльність та збільшити прибуток.

Найбільш популярною пам'яткою серед туристів залишається Старий Замок, котрий водночас є візитівкою міста. Питання збереження пам'яток є першочерговою проблемою у розвитку історико-культурного туризму в місті Кам'янець-Подільський. Саме на цю проблему повинна бути зосереджена увага

відповідних фондів та державних установ міста. У зв'язку з недостатнім фінансуванням та повільною реставрацією пам'ятки можуть втратити свій історичний вигляд та привабливість.

Кам'янець-Подільський є не лише туристичною перлиною Поділля, але водночас і осередком історико-культурного туризму. Наше місто має прекрасні туристичні ресурси, котрі представлені великою кількістю старовинних будівель, кожна з яких має свою цікаву історію.

Звичайно, наше сьогодні ставить перед нами складні виклики. Наразі українська держава та народ борються за свою незалежність. Війна, котра триває в країні призупинила розвиток туристичної галузі із 24 лютого 2022 року. Проте, після завершення війни наша країна стане надзвичайно привабливою для туристів з усього світу. Туристична індустрія нашого міста має бути готова до напливу туристів і уже сьогодні розробляти стратегії розвитку, посилювати свої сильні сторони та усувати слабкі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисик Г. І. Природнича географія Поділля. Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1998. 183 с.
2. Ліси Хмельниччини. URL: <https://kmlis.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2022).
3. Смотрицький каньйон. URL: <http://tovtry.com/ua/natur/p018.html> (дата звернення: 04.10.2022).
4. Пламеницька О. Castrum Camenecensis. Фортеця Кам'янець: (пізньоантичний – ранньомодерний час). Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2012. 672 с. URL: <https://www.academia.edu/35596385/> (дата звернення: 17.11.2022).
5. Винокур І. С., Хотюн Г. М. Кам'янець-Подільський державний історико-архітектурний заповідник. Львів, 1986. 156 с.
6. Кам'янець-Подільський державний музей-заповідник. URL: <http://muzeum.in.ua/> (дата звернення: 17.09.2022).
7. Расщупкін О., Трубчанінов С. Кам'янець на Поділлі. Кам'янець-Подільський, 2010. 25 с.
8. Петров М. Б. Місто Кам'янець-Подільський в 30-х роках XV-XVIII століть: проблеми соціально-економічного, демографічного, етнічного та історико-топографічного розвитку. Міське і замкове управління. Кам'янець-Подільський, 2012. 480 с.
9. Греченко В. А. Історія та культура України. Харків, 2017. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9475/> (дата звернення: 15.12.2022).
10. Пламеницька О. Кам'янець-Подільський. Київ, 2004. 256 с.
11. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Подільський, 2011. 136 с.
12. Історія університету. URL: <https://kpnu.edu.ua/pro-universytet/history/> (дата звернення: 14.10.2022).

13. 7 чудес Кам'янця-Подільського. URL: <http://kamianets.travel/7-chudes/> (дата звернення: 13.10.2022).
14. Гуменюк С. К., Морський М. Д. Туристські маршрути Хмельниччини. Львів, 1983. 120 с.
15. Сіцінський Ю. Нариси з історичної топографії міста Кам'янця-Подільського та його околиць. Упоряд. Мошак М. Кам'янець-Подільський, 1994. 60 с.
16. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. URL: <http://muzeum.in.ua/> (дата звернення: 22.11.2022).
17. Трубчанінов С. В. Країна замків і фортець. Кам'янець-Подільський, 2007. 56 с.
18. Кам'янець-Подільський – острів скарбів. URL: <http://kam-podcmb.zzz.com.ua/> (дата звернення: 17.12.2022).
19. Музей старожитностей (Палац єпископа), Кам'янець-Подільський. URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/object/315/muzey-starozhytnostey-palats-yepyskopa> (дата звернення: 14.09.2022).
20. Вірменська криниця. URL: https://md-ukraine.com/ua/object/detail/1298_virmenska-krinica.html (дата звернення: 27.10.2022).
21. Кам'янець-Подільський: туристичний путівник. Львів, 2003. 320 с.
22. Кам'янець туристичний. URL: <http://kamianets.travel/> (дата звернення: 14.01.2023).
23. «Подільський листок». URL: https://k-p.net.ua/istoriya_kamyantca/6528-podolskiy-listok.html (дата звернення: 23.10.2022).
24. Польоти на кулях у Кам'янці-Подільському. URL: https://k-p.net.ua/kamyanec-turist/festivali_kamyantca/322-poloti-na-kulyah-u-kamyanci-podilskomu.html (дата звернення: 19.10.2022).
25. Фестиваль Porta Temporis. URL: <https://kleopatra-hotel.com/ru/component/content/article/145-porta-temporis.html> (дата звернення: 12.02.2023).

26. Фестиваль Фортпост. URL: <https://funtime.kiev.ua/events/festivals/forpost> (дата звернення: 27.10.2022).
27. Фестиваль «Остання столиця» у Кам'янці-Подільському. URL: <https://vdalo.info/festyval-ostannya-stolyczya-u-kamyanczi-podilskomu-programa/> (дата звернення: 15.11.2022).
28. Фестиваль «Республіка». URL: <https://suspilne.media/158990-festival-respublika-startuvav-u-kamanci-podilskomu/> (дата звернення: 03.10.2022).
29. «Октоберфест. Знову в небо». URL: <https://www.3849.com.ua/afisha/1311/oktoberfest-znovu-v-nebo> (дата звернення: 09.11.2022).
30. У Кам'янці-Подільському запланували понад 50 фестивалів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3202882-u-kamancipodilskomu-zaplanuvali-ponad-50-festivaliv.html> (дата звернення: 11.02.2023).
31. Зима О. Г., Кузьминчук Н. В. Інсентив-туризм як приклад успішного менеджменту організацій. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/zyma2.htm (дата звернення: 16.09.2022).
32. Екстремальний туризм. URL: https://ozi.pp.ua/ekstremalnij-turizm_14285/ (дата звернення: 12.09.2022).
33. Інновації в туризмі. URL: https://revolution.allbest.ru/sport/00787298_1.html (дата звернення: 22.11.2022).
34. Роуп-джампінг в Кам'янці-Подільському. URL: <https://kava.ua/uk/events/roup-dzhamping-v-kamenets-podolskom> (дата звернення: 15.12.2022).
35. Сучасні таксі Кам'янця-Подільського. URL: <https://volta.taxi/taxi/kamianets-podilskyi> (дата звернення: 17.09.2022).
36. Як новий закон регулює забудову поблизу? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/09/21/678031/> (дата звернення: 15.10.2022).

37. Дутчак О. І. Вплив туризму на охорону історико-культурних пам'яток: досвід та перспективи. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/35> (дата звернення: 23.11.2022).
38. Розробка оптимального маршруту подорожі по Україні (Європі) та логістика. URL: <https://naurok.com.ua/urok-rozrobka-optimalnogo-marshrutu-podorozhi-po-ukra-ni-vropi-ta-logistika-329464.html> (дата звернення: 06.11.2022).
39. Міжнародний туризм як соціально-економічне явище. URL: https://pidru4niki.com/12281128/turizm/kontrolni_zapitannya_istoriya_rozv_itku_turizmu (дата звернення: 17.10.2022).
40. Будзей О. Вулицями Кам'янця-Подільського. Львів, 2005. 272 с.
41. Карягін Ю. О., Тимошенко З. І., Демура Т. О., Мунін Г. Б. Маркетинг турпродукту. URL: https://tourlib.net/books_ukr/karyagin7-3.htm (дата звернення: 02.02.2023).
42. Килимистий С. М. Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. 2015. Вип. II (5). С. 77-83. Класифікація видів анімаційної діяльності в туризмі. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kylymystyj.htm (дата звернення: 11.11.2022).
43. Розвиток анімації в рекреаційному туризмі. URL: <https://buklib.net/books/33967/> (дата звернення: 18.10.2022).
44. Як організувати туристичні фестивалі? 21 порада початківцям. URL: <https://vidviday.ua/blog/organizacija-festival/> (дата звернення: 19.12.2022).
45. МКІП розпочинає роботу над єдиним сателітним туристичним рахунком. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3291303-mkip-rozpocinae-robotu-nad-edinim-satelitnim-turistichnim-rahunkom.html> (дата звернення: 26.10.2022).
46. В Україні з'явилася стратегія популяризації туристичного бренду. URL: <https://shanghai.mfa.gov.ua/news/v-ukrayini-zyavilasya-strategiya-populyarizaciyi-turistichnogo-brendu> (дата звернення: 19.10.2022).

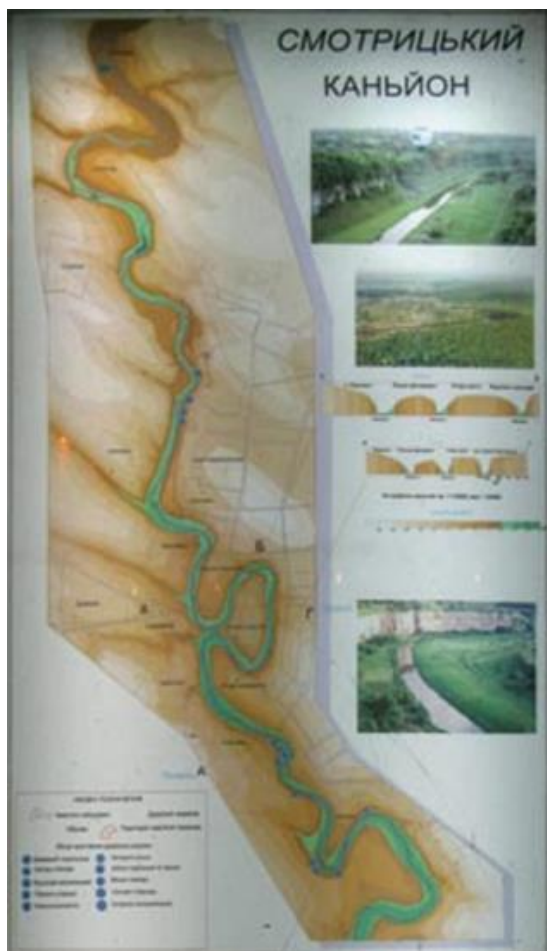
ДОДАТКИ

Додаток А

Вид на Товтри

Додаток Б

Карта Смотрицького каньйону

Смотрицький каньйон

Додаток В

Вид на Старе місто

Додаток Г

Логотип Кам'янця-Подільського

Додаток Д

Фестиваль повітряних куль

Додаток Є

Ратуша. Зал засідань міського магістрату.

Додаток Ж

2021 ЕКО КАЛЕНДАР ФЕСТИВАЛЬНИЙ

КВІТЕНЬ

02-04.04 ..... Всеукраїнський фестиваль комедій та естрадного гумору «ШТРИКАЛО»

23-25.04 ..... ОФІЦІЙНЕ ВІДКРИТТЯ ТУРИСТИЧНОГО СЕЗОНУ «КАМ'ЯНЕЦЬ-ЕКО»

23-25.04 ..... Всеукраїнський фестиваль історичної реконструкції та експериментальної археології «ІСТОРИЧНИЙ ПІКНІК НА ЗАМКУ В КАМ'ЯНЦІ»

23.04-31.05.. ПОДІЛЬСЬКИЙ ЯРМАРОК

ТРАВЕНЬ

14-16.05 ..... ДЕНЬ МІСТА «КАМ'ЯНЕЦЬ – ОСТРІВ СКАРБІВ 2021»

14-16.05 ..... Міжнародний фестиваль вуличної їжі та напоїв «КАМ'ЯНЕЦЬ»

20-23.05 ..... Повітроплавна фієста «КУБОК ПОДІЛЛЯ»

28-30.05 ..... Всеукраїнське етнографічне культурно-спортивне шоу «БИТВА В ФОРТЕЦІ». Міжнародний турнір зі змішаних єдиноборств ММА

28-30.05 ..... Українсько-польський фестиваль історії

ЧЕРВЕНЬ

04-06.06 ..... Міжнародний фестиваль музичних воркшопів «FAMILY FEST»

05.06 ..... VI Відкритий фольклорно-етнографічний фестиваль «НЕТЛІННА СПАДЩИНА ГЛИБИН ДНІСТРА»

12.06 ..... Міжнародний шоу-турнір «МІСТЕР І МІС ОЛІМПІЯ». Міжнародний турнір з бодіблдингу

18-20.06 ..... Міжнародний фестиваль середньовічної культури «ФОРПОСТ»

ЛИПЕНЬ

03-10.07 ..... IV Міжнародний фестиваль класичної музики та оперного мистецтва «ОПЕРА В МІНІАТЮРІ»

31.07-01.08 .. Міжнародний фестиваль «ZAGATA MUSIC DAYS»

СЕРПЕНЬ

01-31.08 ..... ПОДІЛЬСЬКИЙ ЯРМАРОК

21-24.08 ..... Міжнародний військово-історичний фестиваль «ОСТАННЯ СТОЛИЦЯ»

27-29.08 ..... Міжнародний фестиваль музики та стріт-арту «РЕСПУБЛІКА»

28.08 ..... Всеукраїнський фестиваль «КАВА & ДЖАЗ ПРОСТО НЕБА»

ВЕРЕСЕНЬ

01-02.09 ..... Аудіовізуальний лайт-фестиваль «AGLOW VISION»

02-05.09 ..... Міжнародний військово-історичний фестиваль «RUTHENICA MEDIEVALIS – KAMENEC 1398»

18-19.09 ..... Міжнародний фестиваль національних культур «ОСТРІВ СКАРБІВ»

25-26.09 ..... Всеукраїнський марафон «CITY RACE»

ЖОВТЕНЬ

30.09-04.10.. Фестиваль повітроплавання «ЗОЛОТА ОМЕГА»

01-03.10 ..... Міжнародний фестиваль «ОКТОБЕРФЕСТ 2021»

09-10.10 ..... Етап чемпіонату України з ралі «ФОРТЕЦЯ»

14-17.10..... VII Відкритий театральний фестиваль «КОМОРА»

ЛИСТОПАД

18-20.11 ..... V Міжнародний Кам'янець-Подільський кінофестиваль «БРУКІВКА»

ГРУДЕНЬ

13.12-10.01.. РІЗДВЯНИЙ ЯРМАРОК

19.12-19.01.. Новорічно-різдвяна акція «ВІД МИКОЛАЯ ДО ЙОРДАНА»

25-26.12 ..... Етно-фестиваль «КОЛЯДА ДЕ? – ДО КАМ'ЯНЦЯ ІДЕ!»

🌐 kamianets.travel - 📱 kamianets.travel 📷 kamianets.travel.tic

Додаток 3

Банджі-джампінг у Кам'янці-Подільському